

Λ
Υ
C
H
B

A
-
K
,

40

這本善是魯迅先生的阿
Q正傳的烏克蘭文譯本
翻譯者：利雅何洛濱。
編輯者：伊哥爾哥思特
斯。
封面上的烏克蘭字仿中
國式裝飾者：斐詩耳。
出版者：山上出版社。
西歐，一九六三年。

"On the Mountain", Ukrainian publishers in the Western World, present the novel of the distinguished Chinese writer Lu Hsün (1881-1936) "The True Story of Ah Q" ("Ah Q Cheng Chuan") in the Ukrainian translation of and with an introduction by Lydia Holubnychy.

The Ukrainian letters on the front of the cover were stylized by Walther L. Fischer. The Chinese characters on the reverse side of the cover represent the name of the author and the title of the work in the original.

600 copies

Buchdruckerei „Logos“, München 19, Bothmerstr. 14

лу сінь

ДОСТЕМЕННА ІСТОРІЯ А - К'Ю

*переклад з китайської мови
і вступна стаття*

ЛІДІЇ ГОЛУБНИЧОЇ

diasporiana.org.ua

серія «для всіх»

мюнхен 1963

ВІД ПЕРЕКЛАДАЧКИ

T'ao Yüen-k'ing: Lu Сінь (1926)

Lu Hsün's portrait by T'ao Yüen-k'ing (1926)

Лу Сінь, справжнє прізвище та ім'я якого Чжоу Шу-рань, був одним з найвидатніших письменників Китаю першої третини нашого століття. Народився він 1881, в місті Шаосінь (провінція Чже-цзян), у родині дрібного урядовця-поміщика, вихованого в старих традиціях. Однак, тому, що мати Лу Сіня походила з селянського роду, він мав можливість протягом довгого часу перебувати у родичів на селі і тим способом спізнати його життя. Знання ці Лу Сінь і використовував пізніше не в одному з своїх творів, а особливо ж в оцій іронічній повісті про А-к'ю.

Після приватного навчання Лу Сінь вчився, починаючи з 1898, у морській та технічній школі. 1902 він поїхав до Японії, де перебував до 1909 і де вступив до медичної школи. В Японії він ретельно ознайомився з творами західних письменників та публіцистів. Читав він Гакслі, Адама Сміта, Маркса, Руссо, Монтеск'є та багатьох інших. З художньої літератури, як він сам стверджує в своїй статті «Як я почав писати», він особливо цікавився «творами письменників поневолених народів», а найбільше — Гоголем та Сенкевичем. Починаючи з 1903, Лу Сінь зробив чимало перекладів цих авторів на китайську мову з японської, щоб «просвітити», як він сам казав, своїх земляків у надбаннях західної культури. Крім перекладів, писав він у той час також багато публіцистичних та критичних статей.

Невдовзі, однак, 1906, Лу Сінь покинув медичну школу, щоб цілковито віддатися літературі. Він бо вважав, що китайському народові більш потрібне було духове, а не фізичне «лікування», що його треба було нарешті вирвати із в'язниці його власної кількатисячлітньої психіки самовдоволеної відсталості й покори перед злом. Література, на думку Лу Сіня, мала б, отже, служити не для насолоди чи розваги читачам, а мусіла б бути бойовою зброєю й знаряддям виховання. Лу Сінь хотів, як казав він у вищезгаданій статті, «використати силу літератури, щоб зреформувати суспільство..., виставити напоказ його хвороби, щоб спонукати його до їх лікування». Оперувати хвороби китайського суспільства Лу Сіневі, який понад усе любив свою націю, було нелегко. В своїй статті «Причина

виникнення „Достемної історії А-к'ю” Лу Сінь теж каже, що писав він її не з легкої руки і не з приємності: «Писання мої не виліваються, видушуються з мене.»

«Достемна історія А-к'ю» являє собою найбільш, може, яскравий приклад тієї функції літератури, яку їй надавав Лу Сінь. Головний герой твору, бездомний наймит А-к'ю — це фактично збірний образ цілого китайського суспільства напередодні республікансько-демократичної революції 1911 року, згусток усіх його типових недуг — покірності й відсталості, глупоти і самовдоволення. За собом їдкої, та водночас і співчутливої іронії Лу Сінь висміює всі ці недуги, виопуклює їх, показуючи, що вони шкодять покращанню долі народу, гальмують його розвиток і поступ. Бо самі ж лише «моральні перемоги» А-к'ю нічогосінько не змінюють у його житті, не визволяють його з нього. Всі свої невдачі А-к'ю обертає в своїй голові на вигадані удачі, сам себе дурить і з того залишається вдоволенним. «Дурень і думкою багатіє», як кажуть селяни й на Україні.

Намагання китайців виправдовувати існуючі несправедливості та свою нездатність боротися й обороняти себе найбільше допікали й боліли Лу Сіневі. В іронії Лу Сіня звучить гнів, коли він описує «детерміністичний» (у дійсності — даоїстський) спосіб думання А-к'ю, як ото його, невинного, вкинули до в'язниці та повезли на розстріл: «...так уже воно, мабуть, споконвіку ведеться, що людей, народжених під небом на землі, кудись вкидають і звідкись витягають... іноді неминуче відрубують голови...» ітд. Не диво, що твір кінчається смертю А-к'ю, бо ж той, хто не хоче вчиняти жодного опору, приречений, так, як і був китайський народ в уяві Лу Сіня, на загибель.

З оцієї повісті Лу Сіня й походить поняття т. зв. «ак'юїзму», що, як окреме слово, увійшло в обіг у китайській літературі та публіцистиці 1920-х та 1930-х років, символізуючи покірність долі, пасивність, брак революційності, намагання бути вдоволенним з існуючого стану речей та шукання самообдурюючого виправдання всім існуючим лихам.

Треба підкреслити, що «ак'юїзм» був справді поширеним у Китаї довгий час, цілими віками. В цьому відношенні повість Лу Сіня — цілком реалістична. «Ак'юїстичний» спосіб думання більшості китайців убивав дух активного протесту, дух боротьби, призводив до безсилового опускання рук перед уявною приреченістю. Лу Сінь вважав «ак'юїзм» найшкідливішою хворобою в Китаї, тією головною

язвою, яку він хотів вилікувати. «Моральна вищість» над злом адже зла не усувала.

Поза своєю суспільною функцією, яку надав їй Лу Сінь, «Достемна історія А-к'ю» посідає особливе, навіть можна сказати безприкладне значення у світовій літературі (перекладена вже десятками мов) з мистецько-стилістичного погляду. Понад усе інше Лу Сінь був великим майстром художньої психоаналізи, мистецької методи, яка була у той час розвинута й на Заході.

Однак, психоаналіза в Лу Сіня помітно відмінна, ніж у західних письменників. Найхарактеристичніше для методи Лу Сіня те, що образи дійсності він змальовує власними думками й поглядами героя, уникаючи при цьому свого авторського, стороннього пояснення і не кажучи читачеві, що він таке робить¹. Ця оригінальна метода виступає ясно, наприклад, у сцені суду над А-к'ю. У ній усе змальовано тільки так, як те бачив сам А-к'ю, але при цьому читачеві про те не сказано. У свідомості А-к'ю цілий суд зводиться до невідомого «старого чоловіка з лискучою головою» (якого він спершу взяв за ченця, а наприкінці так і не добрав, хто ж він був у дійсності) та до зовнішнього вигляду ближче не означених людей «у довгих і коротких кунтушах», ні назви яких, ні ролі А-к'ю не тямив. А разом з А-к'ю і читачеві всі ці люди та образи залишаються невідомими й неясними. Автор навмисне залишив усе це невиясненим, бо він хотів (і досяг того цим способом), щоб читач хоч трохи й сам відчув себе так, як почував себе А-к'ю, не розуміючи того, що він бачив. Інакше кажучи, Лу Сінь ставить читача на місце А-к'ю в залі суду і показує йому все так, як то відображувалося в свідомості А-к'ю, а не так, як то було в дійсності чи як то виглядало для іншої, ніж А-к'ю, людини.

Цього самого засобу Лу Сінь вжив, наприклад, і в сцені пограбування садиби Чжао. Читач і там бачить усю картину тільки очима А-к'ю, а чи було в дійсності все те так, залишається зовсім неясним. Була бо ніч, а А-к'ю, до того ж, був ще й п'яний.

У багатьох інших місцях повісті, хоча значно простіше й очевидніше, Лу Сінь вживає цю свою методу при передачі й описах маячіння та мріяння А-к'ю серед білого дня чи у схмелінні, при перетворюванні ним себе самого з битого на уявно б'ючого, з переможеного на «переможця» тощо. Оцією методою опису дійсності очима й думками героя, ввведенням читача непомітно для нього

¹ Дещо про це було сказано у післяслові до перекладу новель Лу Сіня в журналі «Сучасність» (Мюнхен), ч. 4 (16), квітень 1962.

самого у свідомість, у русло думки героя, в його власні погляди на речі тощо Лу Сінь найтонше зображує свого героя, найповніше передає читачеві те, що він хотів йому сказати, створюючи образ такого героя. Власне, оцим художня психоаналіза Лу Сіня й відрізняється сливе від усіх інших психоаналітичних засобів у світовій літературі.

Та все ж і це ще не найхарактеристичніше для мистецької сторони повісти про А-к'ю. Своєї психоаналітичної методи Лу Сінь вживає регулярно майже у всіх творах, а найдосконаліше у «Щоденнику божевільного». Що робить «Достеменну історію А-к'ю» стилістично винятковою у творчості Лу Сіня і майже безподібною в цій світовій літературі, це — її трагічна іронія.

Характер Лу Сіневої іронії найкраще зрозуміти й оцінити, коли протиставити її сатирі. І там, і там є насміх, але характер його — протилежний. Так, наприклад, у Гоголя, з творчості якого Лу Сінь, без сумніву, почерпнув немало, скрізь суцільна сатира, а іронії фактично нема². Коли Гоголь сміється з своїх миргородських дворян, з сорочинських селян, дурисвітів городничих чи пройдисвітів, що торгують мертвими душами, він таки тільки сміється з них — прямо, безпосередньо, східно й нераз явно із злобою. Але у сміхові його не можна знайти ні крихітки якогось співчуття чи жалю до цих типів як людей. Герої Гоголя в більшості — лише об'єкти його безжалісних глузів, і сміятися з них завдає Гоголеві глибокого особистого задоволення.

Зовсім не така іронія Лу Сіня. Хоча кпини з А-к'ю в нього не менш колючі та їдкі, але водночас ні йому самому, ні читачеві від них ані не весело, ані не легко на душі, а, навпаки, сумно й боляче. Бож у всіх Лу Сіневих насміхах з А-к'ю відчувається невимовний трагізм маленьких, бідних, безпомічних, невинних і, в суті речей, добрих людей, комашок цього світу. Коли А-к'ю лупить сам себе по щоках, наприклад, щоб подумати, що він б'є когось іншого, у читача, як і у автора, це викликає сміх. Але сміх — змішаний з жалем та співчуттям, а не з веселощами й radoщами. Це зовсім протилежне супроти того, чого досяг Гоголь своєю всесвітньо відомою фразою про унтер-офіцерську вдову, що сама себе відшмагала!

² Роблю виразне застереження щодо терміну. Його тут скрізь ужито у чисто побутовому розумінні, так, як, наприклад, кажуть: «іронія долі», «іронічно посміхнутись» і под. Бож з погляду «іронії» як літературознавчого терміну, впровадженого романтиками і однозначного з різноплановістю зображення, прою семантичних рядів, Гоголь, звичайно ж, один з «найіронічніших» авторів (пор. хоча б «Шинелю», «Ніс», «Невський проспект» тощо).

Іронія Лу Сіня, отож, повна внутрішнього співчуття й любови до того, з кого він насміхається. Саме тому вона і здається неприкладною. Бож хоч і багато є, наприклад, чудової іронії у Мольєровому «Тартюфі», але та іронія раз-по-раз перетворюється в сатиру, зливається з нею. Тонка іронія у Анатолія Франса, але вона, врешті рент, перетворюється аж на сарказм. Чиста іронія у популярного Мопассана, але в тій іронії немає ні сліду трагічного. Лу Сіневу ж іронію треба б назвати трагііронією, вживаючи цей термін аналогічно до трагікомедії.

Саме цією своєю трагііронією, на мою думку, «Достеменна історія А-к'ю» й піднесла Лу Сіня до рівня найгуманніших творців світової літератури.

Л. Г.

Січень, 1963.

Лу Сінь з Бернардом Шов у Китаї, 1935

Lu Hsün with Bernard Shaw in China, in 1935

РОЗДІЛ I

ПЕРЕДМОВА

Вже й не рік, і не два, як хочу я написати достеменну історію А-к'ю. Однак, і хочу, і, знов же, — не наважуюсь писати. Видко, я не належу до тих, «хто лишає по собі афоризми!» Споконвіку ж бо так уже ведеться, що безсмертне перо повинно оповідати про безсмертну людину. Виходить, отже, що літературний твір увічнею людиною, а людина — літературний твір. А що зрештою залежить від чого, — не розбереш! Та, не зважаючи на такі сумніви, я повертаюся до історії А-к'ю, немов би якийсь біс у моїх думках спонукував мене до того.

Проте, як тільки я опускаю перо на папір з наміром створити цей швидкоплинний твір, я одразу відчуваю колосальні труднощі.

Перша трудність, це — як назвати твір. Конфуцій бо сказав: «Коли назва невідповідна, тоді й слова купи не держаться.» Це насамперед треба взяти під увагу! Безліч бо назв існує для цього твору: «біографія»; «автобіографія»; «апокрифічна біографія»; «офіційна біографія»; «спеціальна біографія»; «родовід»; «короткий життєпис...» Але, шкода, всі вони не надаються! «Біографія»? Так цей твір ніяк не стане поруч з біографіями тих «великих людей», що про них пишуть в «автентичній історії». «Автобіографія»? Так я ж — не А-к'ю! Сказати б «офіційна біографія», так де ж тоді його «апокрифічна біографія»? А сказати «апокрифічна біографія» теж не випадає: адже А-к'ю не із святих! Щождо «спеціальної біографії», то А-к'ю не удостоївся президентського декрету, що його б він міг передати до Відділу Національної Історії, щоб там створили його «особисте життє». Хоча й твердят, що в достеменній історії Англії «біографій картярів» немає, корифей літератури Діккенс, як відомо, все ж написав спеці-

яльну біографію картяря. Але таке спроможний зробити тільки корифей; люди мого ґатунку — не здатні.

Далі йде «родовід». Але я не знаю, чи маю спільних з А-к'ю предків, чи ні, а від його синів та внуків доручення написати його «родовід» я не отримував. Може б «короткий життєпис»? Так знову ж, — «повного життєпису» А-к'ю не існує!

Коротше кажучи, цей твір — таки є його «особисте життя». Та з огляду на низький стиль моїх писань, що їхня мова, як кажуть критики нової літератури, це «мова візників і продавців напоїв», я не наважився так неналежно назвати свій твір. Натомість, із шаблонної фрази письменників, що не належать ні до трьох релігій, ані до дев'яток течій китайської старовини, — «Перестань словоблудити, а повертайся ліпше до достеменної історії!» — я вибрав два слова: «достеменна історія». Навіть коли ці два слова й переплутуються із словами «достеменна історія» у створеній за старовини «Достеменній історії каліграфії», то тут уже нічого не вдієш...

Подруге, за загальним звичаєм, коли вже пишуть біографію, то її обов'язково починають такими словами, як от: «Такий то, а прозивається він так то, з такої то місцевости чоловік.» А я ж зовсім не знаю, яке в А-к'ю було прізвище. Одного разу мені здалося, що прізвище його було Чжао, та другого дня це вже звучало для мене неперекожливо. А було це тоді, як син шановного пана Чжао здобув учене звання сю-цай¹, про що звуки гонгів гучно оповістили на все село. А-к'ю щойно вихилив два кухлі жовтого вина. Вимахуючи руками й пританцьовуючи, він заходився хвалитися, що це й для нього велика честь, бо він, мовляв, одного з шановним паном Чжао роду. А якби ретельно розібратися у родоводі, то він, мовляв, вийшов би навіть на три покоління старшим за сю-цай. Почувши таке, кілька присутніх у шинку підвелося з лавок, цим виявляючи свою пошану до А-к'ю. Звідки ж їм було знати, що наступного дня ді-бао² звелить А-к'ю прийти до господи шановного пана Чжао і що пан Чжао, тільки но уздрівши А-к'ю, вибухне, бризкаючи слиною:

¹ Сю-цай — найнижчий ступінь урядницької освіти в імператорському Китаї, що давав право на посаду на рівні повіту. Такого звання надавали кожному, хто був достатньо письменним, щоб скласти відповідний державний іспит. (Прим. перекл.)

² Ді-бао — сільський староста або вїт. (Прим. перекл.)

— А-к'ю, стерво ти пришелепувате! Так ти ото верзеш, що я твій родич?

А-к'ю на те ні пари з уст. Але чим довше глядів шановний пан Чжао на нього, тим більше огортала його лють. Підбігши до А-к'ю, він загорлав:

— Як, як ти посмів плести отакі нісенітниці? Яким чином міг би я мати отакого, як ти, родича?! То ти кажеш, що твоє прізвище — Чжа-а-о-о?!

А-к'ю мовчав і міркував, як би його кудись звідти чкурнути. А шановний пан Чжао підскаочив до нього і дав йому наодмаш ляпаса...

— Як то твоє прізвище може бути Чжао?! Та хіба ти гідний таке прізвище носити?!

А-к'ю не відважився доводити, що його прізвище справді було Чжао. Він лише тер ліву щоку і покwapно, слідком за ді-бао вийшов. На вулиці А-к'ю дістав від ді-бао ще додаткове напучення і за це подякував йому, давши 200 венів на могорича. Люди потім казали, що хвалькуватий А-к'ю сам напросився, щоб його побили: адже сумнівно, щоб його прізвище могло бути Чжао. А навіть якби він і справді був на прізвище Чжао, то й тоді не повинен би був верзти отакі дурниці, якщо в селі мешкає шановний пан Чжао. Після цієї пригоди вже більше ніхто не згадував про його рід, а тому, кінець кінцем, я так і не знаю, як йому було на прізвище.

Потретьє, не знаю я й того, як пишеться його ім'я. За життя люди кликали його А-ґуой, а після смерті ніхто вже більше його не згадував. Де ж то там його імені бути «записаним на бамбуку та шовку»? Якщо вже говорити «записано на бамбуку та шовку», то треба рахувати, що вперше це робить оцей мій твір, тим я й зустрівся з такими труднощами вже з самого початку. Я пильно обміркував, чи звук «ґуой» пишеться ґієрогліфом «кориця», чи, навпаки, ґієрогліфом «шляхетний», бо вимовляють їх однаковісінько. Якби А-к'ю прозивали «місячною альтанкою» або якби день його народження припадав десь на серпень, то він тоді напевно звався б А-«кориця». Та як у нього не було прозви (а може вона й була, та тільки ніхто її не знав) та оскільки він також ніколи не розсилав друкованих запрошень на день свого народження, то написати «ґуой» через «корицю» було б свавіллям з мого боку. Знову ж, якби мав він старшого або молодшого брата на ім'я А-«багатий», то тоді б він, напев-

но, звався А-«шляхетний». Але ж він був сам-один, як палець, і написати А-«шляхетний» теж було б безпідставно. Решта гієрогліфів із звуком «гуой» ще недоречніші. Колись я запитав про це пана сю-цай, сина шановного пана Чжао. Так хто ж міг припустити, що й такий учений та культурний людині, як він, усе це теж буде неясне? Проте, він таки пояснив: з огляду на те, що Чен Ду-сю, редактор журналу «Нова молодь», пропагує чужоземну абетку, національний дух у Китаї занепав, а через це, мовляв, неможливо розв'язати і мою проблему. Мені не лишалося вже нічого іншого, як доручити одному з моїх земляків дослідити судові архіви про злочин А-к'ю. Відповідь прийшла аж через вісім місяців. У ній мій земляк сповіщав, що в судових паперах немає нікого з ім'ям, яке б звуком наближалось до А-гуой. Не знати, чи справді немає там такого ймення, чи, може, він і не шукав його, але у мене більше не було ніяких засобів про це довідатись. Боячися більше всього, що китайська фонетична абетка ще не досить поширена, я не знайшов нічого кращого, як ужити «чужої літери» для передачі імені А-гуой — А-Q — за загальноновизнаною англійською вимовою. Я знаю, що грішу й що це наближається до малпування «Нової молоді». Однак, коли навіть сам пан сю-цай не мав поняття, як пишеться «А-к'ю», то де вже мені було знати?

Четверта трудність — це батьківщина А-к'ю. Якби його прізвище було Чжао, то, згідно з старим звичаєм, за яким і тепер ще любляють узгоджувати прізвища з провінціями, можна було б із пояснень до книжки «Реєстр усіх родинних імен» припустити, що він, скажімо, «чоловік з Тен-шую, провінції Ганьсу». Та, на жаль, прізвище А-к'ю не дуже певне, а тому й місця його походження не визначиш. Хоча він переважно жив у Вейчуані, але частенько перебував і в інших місцевостях. Тому й не можна сказати, що він — вейчуанець, бо, як і в попередніх випадках, це було б спотворення історичної методи...

Я себе втішаю лише тим, що ще лишається гієрогліф «А» в його прізвищі. Він напрочуд достеменний і його не можна інтерпретувати по-різному. З ним можна вийти й на люди. А що стосується решти моїх труднощів, то не такі вони, щоб їх могли здолати люди з неглибоким знанням. Я тільки сподіваюся, що учні професора Ху Ши, які «кохають-

ся в історії та доказах», може, зможуть знайти в мене безліч нових прикладів для своїх вправ, але й боюсь, що заки воно ще станеться, ця моя «Достеменна історія А-к'ю» вже порине назавжди у безвість.

Виценаписане можна б уважати за передмову...

РОЗДІЛ II

КОРОТКИЙ НАРИС ПЕРЕМОГ

Не тільки ім'я, прізвище й батьківщина А-к'ю були сумнівні, але навіть і його минулі «діяння». А що жителям села Вейчуану А-к'ю бував потрібний тільки для виконання поденної праці та для того, щоб поглузувати з нього, то ніхто ніколи й не цікавився тими його «діяннями», а сам він теж не хвалявся ними. Тільки, бувало, як поластяться із кимсь, то часом вирячить очі й заходиться кричати:

— Мої предки — куди багатші за твоїх! А що ти за створіння?

В А-к'ю рідні не було, і мешкав він у сільському храмі Ту-гу, храмі бога землеробства. Не було в нього й сталого зайняття. Він працював наймитом-поденником у інших: гукнуть, було, його косити пшеницю — він косив, оббивати риж — оббивав, пхати човна — він пхав. Коли ж праця трохи затягалася, він жив на подвір'ї в свого тимчасового господаря, а впоравшись з роботою, йшов геть.

Отож, у гарячу робочу пору люди згадували про А-к'ю, але те, про що вони згадували, була його праця, а не його «діяння». Та щойно кінчалася гаряча пора і наставало дозвілля, як навіть про самого А-к'ю забували, а про те, щоб пам'ятали про його «діяння», то й говорити не доводиться. Тільки раз колись трапилося так, що якийсь старий чоловік похвалив його, кажучи:

— А-к'ю вже як працює, то працює по-справжньому!

А-к'ю в цей час стояв перед ним без сорочки, сухоребрый, змарнілий і збайдужілий від втоми. Інші так і не второпали, чи старий говорив щиросердно, чи кепкував. Проте, А-к'ю ті слова страх як припали до вподоби!

Про себе А-к'ю завжди був вельми високої думки, а всіма іншими жителями Вейчуану він у душі нехтував і мав їх за

ніщо. У своїй погорді він вважав навіть двох сільських «грамотіїв» не вартими й того, щоб з них глузувати! Бож ці «вчені», побоюювався він, колись стануть сю-цяями. А шановного пана Чжао й шановного пана Ценя мешканці Вейчуану поважали не тільки за їхнє багатство, а й за те, що обидва були батьками отаких «учених». Лиш один А-к'ю не відчував у душі особливої до них пошани. Він міркував: «Мій син міг би бути далеко багатшим за ваших!»

Крім того, побувавши кілька разів у місті, А-к'ю, зрозуміла річ, став ще самовпевненіший. Але до міщан він ставився з презирством. Та й як їх не зневажати, коли, наприклад, дерев'яну лавку зо три стопи завдовжки і три цілі завширшки всі вейчуанці звали «лавою», і він її так звав, а от дурні міщани називали її «лавочкою»... А-к'ю думав собі: «Та це ж невірно! Ну й сміховина ж!» А потім, смажачи великоголову рибу, вейчуанці додають до неї порізану на цибки завдовжки по півцалія зелень цибулі, а міщани, навпаки, кладуть дрібно пошатковану головку цибулі. Він міркував: «Та й це ж не так! От чудні люди!..» Однак, вейчуанці в його очах були дійсно такі смішними селюками, що світу не бачили. Вони ж бо навіть не знають, як міщани смажать рибу!

З своїми «багатими предками», з «великою обізнаністю» та ще й з «умінням по-справжньому працювати» А-к'ю був, власне кажучи, майже «досконалою людиною», як сказано у конфуціянських книгах; але, на превеликий жаль, у фізичній його будові було декілька вад. Найбільше дратувало його те, що голова в нього була щедро обліплена струпами від хтозна коли схопленої корости. Хоч ті струпи й були не деінде, а саме на його тілі, проте виглядало так, що А-к'ю не вважав їх цінним додатком до своєї особи. Він не хотів ні чути, ні вимовляти слово «короста» та всі інші близькі до нього звуки. З часом він поширив цю заборону й на слова «блиск» та «світло», а ще пізніше під його табу підпали навіть і слова «лямпа» та «свічка», бо всі вони нагадували йому про його блискучі коростяві пролизини на голові. Коли, бувало, хтось, байдуже — навмисно чи ні, — порушував його заказ, А-к'ю так лютував, що всі його пролизини червоніли. Оцінивши образника одним поглядом, він картав його, коли той говорив з побоюванням, лущував його, якщо той виглядав слабосильним. Проте, — хоч і не знати, як це траплялося, — потерпілим у більшості таких сутичок виявлявся ніхто

інший, як А-к'ю. Отож, згодом, він змінив спосіб своєї боротьби і почав нищити своїх ворогів самим лише гнівним поглядом.

Хто ж міг знати, що після того, як А-к'ю почне застосовувати свою стратегію гнівного погляду, вейчуанським гульвісам припаде ще більше досмаку глузувати з нього? Бувало, щойно вздрівши А-к'ю, вони робили вигляд сильно здивованих і приказували:

— Хм, дивись, уже повиднішало!

А-к'ю за звичкою злостився і кидав гнівні погляди на образників.

— Та це ж гасова лямпа!

Вони зовсім його не боялися, ті гаспиди. А-к'ю не знаходив іншого виходу, як лише вигадати якісь нові слова, щоб на них помститися:

— А ви не варті й того, щоб у вас були отакі..., — в цьому йому здавалося, ніби коростяві струпи у нього на голові були славетними, якогось вищого ґатунку, в жодному разі не якісь там собі пересічні, звичайнісінькі струпи. Та вище вже згадувалося, що А-к'ю був людиною «великої обізнаности». Він умить збагнув, що, вимовивши заказані слова «коростяві струпи», він зайде сам із собою в суперечність, — а тим він і замовкав на півслові, не договоривши свого докору до кінця.

Та гульвіси, бувало, не вгамовувалися. Вони далі дражнили його, а це кінець кінцем призводило до бійки. На перший погляд могло здатися, що поразки зазнавав А-к'ю: харцязяки хапали його за поруділу косу і разів чотири-п'ять товкли головою об стіну, і аж тоді, вдоволені перемогою, йшли геть. А-к'ю, постоявши хвильку, мовчки собі міркував: «Ну що ж, припустімо, що це мене побили мої ж сини. Світ сьогодні воістину сходить на-пси! Сини починають бити батьків...». І тоді, радий і собі з такої своєї моральної «перемоги» над неробами, він чимчикував додому.

Все, що А-к'ю думав про себе, він опісля висловлював уголос, а тому всі гульвіси, які кепкували з нього, скоро дізналися про цей його спосіб досягання душевної перемоги. Після того, як хто, було, вхопить його за поруділу косу, то кричить йому прямо у вічі:

— А-к'ю, йолопе, це не син б'є батька, а людина — худо-

бину! Повторюй за мною: «Людина б'є худобину, людина б'є худобину!...»

А-к'ю хапав тоді обома руками свою косу при самій голові і белькотів, викручуючи голову:

— Н-н-невже ж тобі ото подобається бити комашечку?... Я ж бо лише комашка, не бачиш? Ще не відпускаєш мене?

Та хоч і називав він себе комашкою, гультаї й тоді ще не пускали його, а, як завжди, п'ять-шість разів гупали його головою об мур, і аж тоді, задоволені з перемоги, відходили. Вони гадали, що на цей раз чума вже забирала А-к'ю. Однак, не минало, бувало, й десятих секунд, як А-к'ю, теж щасливий із своєї «перемоги», йшов собі геть. На цей раз він почував себе першим і найвидатнішим серед тих, що здатні самі себе отак принижувати. А коли викинути з ужитку слова «принижувати себе», то те, що лишилось, і є «перший», «найвидатніший»! А хіба кандидат на державну посаду, що найуспішніше склав імператорський іспит, не є «першим»? Хіба ж це не те саме?! «А що за нікчемні створіння ви?!»

Після того, як отакими й подібними геніяльними засобами А-к'ю здобував «перемогу» над своїми ворогами, він радісно біг до шинка й випивав кілька кужлів вина. Там він то весело базикав, то сперечався, і знову, здобувши чергову «перемогу», втішений повертався до божниці Ту-гу й солодко засинав.

Якщо ж у нього бували гроші, він біг пограти в доміно. Купа людей сиділа навпочіпки на землі, і спітнілий А-к'ю втискувався поміж ними. Голос його лунав тоді найзвучніше:

— Чотири сотні на зеленого дракона!

— Увага, відкриваю! — знімаючи покритку з коробка, вигукував банкомет. Обличчя в нього теж обливалося потом. — Небесна брама! Ріг вулиці! Чоловік та прохідна зала — порожні... А подайте сюди мідяки А-к'ю!

— На прохідну залю — сто! Ні, сто п'ятдесят!

Під отакі вигуки гроші А-к'ю поволі перемандрували до гаманців інших гравців, по обличчях яких теж струмував піт. При кінці для А-к'ю нічогосінько не лишалося ліпшого, як тільки витиснутися з юрби та, ставши за спинами, спостерігати гру і вболівати за інших. І так простоював він доти, доки гурт не розходився. Після цього й він, усе ще занурений у гру, неохоче плівся додому, щоб другого дня, з запухлими від сну очима, вирушити знов на заробітки.

Та, мабуть, правду кажуть, що «коли старий чоловік втрапив на кордоні свого коня, то звідки було йому знати, що то не на нещастя, а на щастя?»³ На своє нещастя, вигравши одного разу, А-к'ю проти всіх сподівань мало що не програв! А було це того вечора, коли вейчуанці приносили жертви в подяку своїм богам. За звичаєм тоді робили театральну виставу, а недалеко від сцени розставляли багато столиків для гри у доміно. А-к'ю майже не чув ні дзвону гонгів, ні гуркоту барабанів на сцені, бо вони в його вухах звучали так, ніби ціла вистава відбувалася миль за десять звідти. Він чув тільки викрикування банкомета. Того вчора А-к'ю все вигравав та вигравав. Мідяки перетворювалися в срібняки, срібняки — у таляри, таляри в купи грошей. А-к'ю перебував од напливу радощів у надзвичайному екстазі:

— Два таляри — на небесні ворота!

Пізніше А-к'ю не знав, хто з ким і за що розпочав бійку. Лайка, ляпаси, тупіт ніг — усе це переплелось у великий, повній замішання колотнечі. Коли він із неї вирачкував, ні його стола, ні людей, що з ними він грав, вже не було видно, а тіло його в кількох місцях щось так поболювало, ніби й

³ Тут, як і в багатьох інших місцях, Лу Сінь користується цита-
татами з стародавніх творів китайської літератури й давніх народних
легенд, що міцно вкорінилися у селянській пам'яті й формували на-
віть спосіб думання таких людей, як А-к'ю. Дана цитата походить з оповідання
«Старий чоловік на кордоні втрачає свого коня», що збереглося
в книзі «Хуай Нань-дзи», політичному й філософському трактаті II
сторіччя до нашої ери. Оповідання це в цілості таке: «В одній місцевості,
поблизу кордону жив собі чоловік, що вмів вправно віщувати
долю. Кінь, яким їздив його син, взяв та й збіг до північних варварів.
Всі співчували цій родині, а батько й каже: 'Звідки тобі знати, чи це
не повернеться на щастя?' Через кілька місяців кінь повернувся і
привів із собою баского коня варварів. Усі поздоровляли цю родину,
а батько й каже: 'Звідки тобі знати, чи це не повернеться на нещастя?'
В господарстві добрих коней побільшало. Син старого чоловіка далі
кохався в їзді верхи, але одного разу впав з коня і поламав собі стег-
нову кістку. Всі йому співчували, а батько його й каже: 'Звідки тобі зна-
ти, чи це не повернеться на щастя?' Через рік північні варвари, зібрав-
ши військо, перейшли через кордон. Усі здорові чоловіки побрали
луки й пішли з ними битися. Кожних дев'ять з десяти поміж ними
загинули. Однак, син старого чоловіка, що втратив колись був коня,
лишився живим, бо був кривим на ногу. Батько й син могли й далі
жити разом. Отак щастя перетворювалося на нещастя, а нещастя на
щастя. Зміни бувають безкінчними, глибини бувають безмірними.»
(Прим. перекл.)

Йому дісталось стусанів і копняків. Декілька чоловіків поглядали на нього вкрай здивовано. З почуттям, ніби він щось загубив, приплився він до храму Ту-гу. Щойно заспокоївшись, він збагнув, що купа грошей, яку він виграв, безслідно зникла. Ігреді за його столиком були переважно нетутешні. То куди ж було йому йти й шукати тих злодіїв?

Отака білесенька, отака блискуча купа грошей! Та ще ж до того — його грошей, а не чіхось інших! А він її зараз не бачить! Сказати б, що це, мо', сини його забрали гроші, так же не ставало йому веселіше від такої думки! Сказати б, може, що він — комашка, так це теж чомусь не розвеселяло його. Аж цього разу він трішки відчув гіркоту поразки!

Проте, А-к'ю хутко обернув і цю поразку на «перемогу». Піднісши праву руку, він з усієї сили вдарив себе двічі по пиці й відчув пекучий, різкий біль. Щойно після цього в його серці настав мир і спокій, бо він прийшов до висновку, що немов би він бив, а битим був якийсь інший «він», а незабаром він уже був певний, що то ніби він сам побив когось іншого. І хоча пекучий біль ще довго не втихав, А-к'ю, уже втішений тим, що «переміг», влігся собі й заснув.

РОЗДІЛ III

ДАЛЬШИЙ НАРИС ПРО ПЕРЕМОГИ А-К'Ю

Хоч А-к'ю й часто отак «перемагав», та прославився він щойно після того, як сам шановний пан Чжао приліпив йому ляпаса. Давши тоді ді-бао двісті венів на могорич, А-к'ю ліг спати страшенно розгніваний. Далі подумав: «Невимовно паскудний світ настав нині: сини б'ють батьків...». Тут раптом слянула йому згадка про грізну репутацію шановного пана Чжао, і він при тому уявив його своїм сином! Потроху на нього налинуло почуття самовдоволення. Почухуючись, він підвівся, а далі, наспівуючи «Молоденьку вдову на могилі», вирушив до шинка. В цю хвилину він почував, що шановний пан Чжао став в його очах на голову вищий за інших.

Як не дивно, але з того часу, як дістав він від шановного пана Чжао прочухана, всі селяни й справді немов би стали особливо поважати А-к'ю. Сам А-к'ю вважав, що це, певно,

тому, що він був «батьком» шановного пана Чжао. Але насправді — не тому. У вейчуанців, за загальним звичаєм, було так, що коли А-сьомий поб'є А-восьмого або Лі-четвертий відлупить Чжана-третього, то це, власне кажучи, ніякою подією не вважалось⁴. А от тоді, коли биття стосувалося такої відомої особи, як шановний пан Чжао, добра слава про це передавалася з уст до уст. Оскільки той, хто бив, був славним, остільки завдяки йому прославлявся і побитий. Про те ж, що в даному випадку винним був саме А-к'ю, а не шановний пан Чжао, природно, й говорити не доводиться. Чому? А тому, що шановний пан Чжао не міг ніяк бути винним. Та якщо ж провина вся падала на А-к'ю, чому всі ніби надзвичайно його шанували? Це пояснити тяжко. Можливо, це було тому, що А-к'ю ляпнув про свою приналежність до родини шановного пана Чжао. Хоч і дістав він за те, та селяни таки побоювались, чи не було, часом, у його похвалянні трішечки правди. Тож краще вже трошки шанувати його на всякий випадок! У противному разі можна припускати, що випадок з пошаною до А-к'ю був подібним до випадку з жертвним биком у храмі Конфуція: хоч бик той така ж тварина, як свиня чи вівця, проте конфуціянці не сміють з ним поводитись безцеремонно після того, як стародавні мудреці торкнулися до нього своїми паличками для їжі...

Після цієї події А-к'ю прожив задоволений чимало літ.

Однієї весняної днини плентався А-к'ю напідпитку вулицею. Під осяяним сонцем муром помітив він Бородатого Вана, який, скинувши сорочку, зосереджено ловив воші. А-к'ю зненацька відчув, немов і його тіло теж почало свербіти! Цей Ван був і коростявий, і бородатий, а тому всі люди, крім А-к'ю, кликали його «пархатим бородатим Ваном». А-к'ю ж викинув із своєї мови слово «пархатий». Але на Бородатого Вана він усе-одно дивився завжди з винятковим презирством. А-к'ю вважав, що короста нічого дивного собою не являє, а от ота борода, що теліпається на його щелепах, то справді щось таке невидане й чудернацьке, що змушує людину зневажати її посідача!

А-к'ю всівся поряд з Ваном. Якби це був якийсь інший нероба, то А-к'ю не посмів би отак упевнено сісти коло

⁴ У великих китайських родинах до ймення дітей часто додавали порядкове число, як «четвертий», «сьомий» тощо. Це вказувало й на те, який брат старший, а який молодший ітд. (Прим. перекл.)

нього. Але поруч з оцим Бородатим Ваном чого йому боятися? В суті речі, те, що він захотів сісти коло нього, прямо таки підносило Вана, робило йому честь!

Скинувши свою драну ватянку, А-к'ю й собі вивернув її й оглянув. Не знати, чи тому, що була вона свіжо випрана, чи тому, що А-к'ю неухважно шукав, тільки витративши чимало часу, він уполював щось тільки зо три чи чотири вошки. Зиркаючи на Бородатого Вана, він бачив, як той хапав їх одну за одною та все вкидав до рота, де вони з тріском лускали у нього на зубах. Спочатку А-к'ю розчарувався, а потім, і неспокій охопив його: адже такий нікчемний цей Ван, а в нього отак багато вошей! А в нього самого їх, навпаки, так мало... Куди ж це, в біса, годиться? Таж він втрачає власну гідність! А-к'ю страх як кортіло спіймати хоч одну-дві великі воші, але їх таки не виявилось. Натомість знайшов він без труду однісіньку вошку середньої величини. Люто впхнувши її між свої товсті губи, він з серцем її розкусив. Та луск її знову не вийшов таким, як у Бородатого Вана. Всі коростяві струпи А-к'ю налилися кров'ю. Жбурнувши ватянку на землю, він сплюнув і процідив:

— Тьху, такий волохатий хробак!

— Коростявий собако, ти кого ото так обзиваєш? — зневажливо піднісши на нього очі, промовив Бородатий Ван.

Хоч останнім часом люди відносно й шанували А-к'ю, і від того він ще більше розбундючився, проте, зустрічаючись із охочими до бійки гульвісами, А-к'ю таки побоювався їх. Тільки цього разу був він щось відважніший, ніж звичайно. Отака бородата паскуда, а наважується говорити зневажливі слова!

— Хто озивається, того й обзиваю! — підвівшись і взявшись у боки, огризнувся А-к'ю.

— Що-о, кістки твої вже сверблять? — Бородатий Ван теж підвівся й накинув на плечі свою одежину.

Думаючи, що Ван збирається втекти, А-к'ю поліз до нього з кулаками. Та ще не встиг його кулак досягнути Ванового тіла, як той зловив його за руку і шарпонував до себе так, що А-к'ю вмить, згубивши рівновагу, поточився і мало-мало не впав. Бородатий Ван одразу впіймав його за косу й намірився поволокти до муру, щоб за звичаєм потовкати його головою об нього.

— «Лицар вживає слова, а не руки...»⁵ — скособочивши голову, промимрив А-к'ю.

Та виглядало так, що Бородатий Ван не був ніяким лицарем: ні трохи не зважаючи на його вмовляння, він разів п'ять поспіль стукнув А-к'ю лобом об мур, а потім із силою відштовхнув його так, що той відлетів від нього кроків на шість. Аж тоді, задоволений, Бородатий Ван пішов собі геть.

Скільки А-к'ю пам'ятав, це було чи не вперше на його житті, що він набрався отакого сорому. Бож з Бородатого Вана, через оту його ваду — бороду, що звисала довкола щелепів, А-к'ю досі лише глумився. Бородатий же Ван раніше ніколи не глумився з нього, а щоб піднести на А-к'ю руку, про це тим більше не могло бути й мови. А тут раптом, проти всіх сподівань, він усе таки підняв на нього руку! Невже ж то правду говорять на базарі, ніби імператор уже припинив державні іспити і ані сю-цаїв, ані дзю-ранів⁶ більше йому вже не треба? А тому й зменшилася, значить, грізна слава родини Чжао, через що й з ним, А-к'ю, почали отак зневажливо поводитись? Приголомшений і безпорадний, А-к'ю стояв і не знав, що далі робити...

Та здалека сунув якийсь чолов'яга. Знов його недруг! Це був один з найогидніших, найосоружніших для А-к'ю людей: старший син шановного пана Ценя! Колись він пішов був до міста, щоб там вступити до чужинецької школи. Не знати, як він опинився потім аж у Японії. Через півроку повернувся він додому і... о, жах! Ноги його випросталися, коса його зникла⁷. Мати його довго, аж понад міру, голосила, а жінка тричі стрибала в криницю. Пізніше мати скрізь і всюди виправдовувалася:

— Косу відтяли йому якісь мерзотники, напоївши його цонестями. Якби не це, то бути б йому великим урядовцем! А тепер доведеться почекати, поки нова коса відросте...

Але А-к'ю тому віри не йняв і прозвав його за все це «Підробленим Чужим Чортом», а також і «чужоземним

⁵ Цитата з конфуціянських книг, що описує одну з рис «досконалої людини». (Прим. перекл.)

⁶ Дзю-ран — наступний після сю-цай вчений ступінь. (Прим. перекл.)

⁷ У старому Китаї традиційним було ходити дрібними кроками, з трохи підігнутими колінами, а всі чоловіки носили на голові коси. (Прим. перекл.)

шпигуном»⁸. Коли б його не побачив, А-к'ю, було, обов'язково чорно хоч у думці вилається. Штучна коса «Підробленого Чужого Чорта» була тим, за що А-к'ю, кажучи по-старокнижному, «особливо глибоко ненавидів його і за що з ним порвав назавжди». Бож коли вже доходить до того, що в людини підроблена коса, то така людина й гетьто втрачає всякий людський образ! І коли його жінка не кинулася в криницю вчетверте, то погана вона жінка, нікудишня!

І от цей Підроблений Чужий Чорт наблизився...

— Лисий осел... — якось мимоволі, тихесенько зірвалося в А-к'ю з язика. Він досі вимовляв такі лайки тільки в думці, але цього разу, що був вельми знервований і жадав якоїсь помсти, то й вимовив це вголос. Несподівано цей лисий широкими кроками попростував до нього. У руці він тримав жовту лаковану палицю, саме ту, яку А-к'ю звав «жалобною палицею для тужіння по мертвих». Миттю А-к'ю второпав, що лисий замірюється його відлупцювати. У чеканні нападу тіло його одразу напружилося, скоцюбилося, голова впірнула в плечі, і...

— Гуп! Гу-гуп! Гу-гуп! — удари дійсно посипалися на його голову.

— Та це ж я на нього казав!.. — вказуючи на дитину поблизу, запевняв А-к'ю.

— Гуп! Гу-гуп!

Скільки А-к'ю міг потім пригадати, це було друге приниження в його житті. На щастя, після ударів похоронного дрюка йому здалося, немов би з нього щось було вибито геть. Він навіть відчув полегшення, а далі забуття (цей цінний лік, переданий нам від предків!) теж зробило своє. А-к'ю поволі зрушив з місця, а заки доплентався до дверей шинка, настрої у нього вже давно покращав...

Та назустріч йому йшла молодесенька черничка з буддійського Скиту Мовчазного Самоздосконалення. Навіть за спокійних часів, зустрічаючись, бувало, з нею, А-к'ю немигуче плювався і лаявся. Тож чи не тим більше мало воно бути після отакої ганьби, що він, щойно зазнав? Згадавши про це, А-к'ю від злоти аж затіпався.

⁸ У ті часи китайці, як правило, вважали всіх чужинців дикими, некультурними варварами, ставилися до них із підозрою й упередженням, і терміни «чортів чужинець» або «чужоземний чорт» були зовсім звичайні. (Прим. перекл.)

— А я то й не здогадувався, чого це мені сьогодні так не псевелось! Та це ж тому, що ти йшла мені назустріч!

Він хутко рушив до черниці і міцно сплюнув:

— Тьху! Пхе!

Зовсім не звертаючи на нього уваги, маленька черничка простувала собі далі, похиливши голову. Жваво підскачавши до неї збоку, А-к'ю враз простягнув руку і, доторкаючися до її свіжовиголоєної голови та придуркувато посміхаючися, вимовив:

— Ли-иса! Квапся, квапся, там на тебе чернець чекає!...

— Яким то правом ти даєш своїм рукам волю? — почервонівши, кинула черничка й пришвиддила ходу. Люди в шинку зареготалися. Побачивши, що його подвиг схвалено, А-к'ю ще дужче похоробрішав і повеселішав.

— Ченцеві можна, а мені — зась? — вщипнув він її за щічку. Пияки зареготалися ще голосніше. А-к'ю став вдоволений з себе ще більше і, щоб цілком задовольнити тих, що так високо оцінили його витівку, він ще раз сильно вщипнув черничку і аж після того лишив її у спокої.

У цій битві давним-давно забув він і про Бородатого Вана, і про Підробленого Чужого Чорта. Здавалося, він красно відомстився за всі свої сьогоднішні «нещастя». І що за чудна річ! Тіло його полегшало ще більше, ніж після биття похоронною палицею. Він так легко носився, що, здавалось, ось-ось підніметься й полине до небес...

— Цей бездітний, без синів і внуків А-к'ю! — долинув здалека хлипаючий голос молоденької чернички.

— Ха-ха-ха! — вщерть сповнений самовдоволення, реготав А-к'ю.

— Го-го-го-о! — з трохи меншим, ніж у нього, вдоволенням реготалися в шинку.

РОЗДІЛ IV

ЛЮБОВНА ТРАГЕДІЯ

Хтось сказав: деякі переможці бажать, щоб супротивник у них був, як тигр або як яструб. Щойно тоді відчують вони радість перемоги. Якщо ж той супротивник, як вівця чи як курча, то тоді, навпаки, перемога приносить їм не ра-

дість, а сум. Ще інші переможці, скоривши всіх і все та переконавшись, що ті, що гинуть, уже загинули, а ті, що піддаються в полон, вже піддалися, кінець кінцем каються. Такий переможець, доповідаючи імператорові, тоді каже: «Воістину боюсь, воістину жахаюсь того, що я зробив. Смертної кари мені, смертної кари!» У такого переможця тоді немає вже ні ворогів, ні супротивників, ні друзів, а є лише він сам, з усіх найвищий, один-однісінький і самотній. Усупереч сподіванням, він відчуває всю скорботу перемоги. Та наш А-к'ю, либонь, таких вад не мав. Він повсякчас був задоволений. Це, можливо, теж один із доказів того, що духовна культура Китаю перевершує всі інші на землі...

Погляньте бо! Дивіться, як він плавно лине, немов ось-ось піднесеться й полетить!..

Одначе, цього разу перемога призвела до того, що А-к'ю трохи змінився. Пролітавши на крилах свого чудового настрою більше, ніж половину дня, він впурхнув у святиню Ту-гу, де, згідно зо звичкою, він мав би влягтися й захропіти. І хто б же міг передбачити, що цієї ночі нелегко йому буде зімкнути очі? Він відчув, що дивне щось сталося з його великим і вказівним пальцями. Йому здалося, мов би шкіра на них стала ніби гладшою і ніжнішою, ніж звичайно. Не знати, чи то в молоденької чернички було щось масне на голові, що прилипло йому до пальців, чи, може, то його пальці так терлися об її ніжну щічку, що стали гладенькі?

«Цей бездітний, без синів і внуків А-к'ю!» — пролунали знов у його вухах її слова. І він замислився. Звісно, це правда, чоловікові слід мати жінку. Бездітному після смерті ніхто й миски рижу на могилу не винесе. Треба мати жінку, о, таки треба! Бож і Конфуцій навчав, що «є три роди недостойної поведінки синів щодо батьків, а найгірший з них — це не мати нащадків». І коли дух Ро-ао⁹ голодний, це теж велике горе в людському житті. Його міркування, отже, достеменносінько сходилися з тими, що їх обстоювали мудреці в священних книгах. Жаль тільки, що пізніше не міг А-к'ю втамувати себе...

— Жінко, жі-і-ночко! — марив і мріяв він. — Ченцеві ж можна... О, жінко-жінко! Жі-інко!! Жі-і-ночко-о-о!!!

⁹ Ро-ао був одним з персонажів у Конфуція, який нарікав на те, що коли в людей не буде дітей, щоб приносити предкам у жертву риж, душі їхні будуть голодними. (Прим. перекл.)

Ми не можемо знати, коли тієї ночі А-к'ю заснув. Та, мабуть, з того часу він уже завжди відчував певну ніжність на свому великому пальцеві, і все витав, мов на крилах, як тільки згадував про жінку.

Якраз ця подія свідчить про те, що жінка — створіння згубне. Власне кажучи, чоловіки у Китаї в більшості могли б бути святими й праведними, та, на жаль, всіх їх нищать жінки. Династію Шан згубила Да Цзі, династія Чжоу теж упала через Бао Си, а що торкається династії Цінь, то хоча в історії й неясно про це сказано, та коли припустити, що й вона згинула через жінку, то помилимося, мабуть, не дуже: адже ж Дун Чжо, напевне, був доведений до смерти Дяо Чань!

З А-к'ю була людина суворої моралі. Хоч нам і невідомо, який блискучий вчитель так його навчив, проте, у відношенні до «великої перепони між мужчиною й жінкою» він був незвичайно строгий. Сповнений духом отаких чеснот і праведности, він задалегідь засуджував також і такі «ересі», як молоденька черничка та Підроблений Чужий Чорт.

Його теорія була така: всі черниці неодмінно мають по-тайні зносити з ченцями; кожна жінка, виходячи з дому на вулицю, обов'язково замишляє звабити нестриманого чоловіка; якщо он там якийсь чоловік зараз розмовляє з жінкою, значить, вони домовляються про те, щоб скочити у гречку. Щоб покарати жінок, А-к'ю частенько обдаровував їх гнівними, засуджуючими поглядами, а то, було, ще й кине вголос кілька дошкульних слівцець у їхньому напрямі. А якщо це траплялося десь у глухому закутку, то, підкравшись ззаду, бувало, й камінцем у них пошпурить.

Хто б же міг знати, що у тридцятилітньому віці, — «коли чоловік саме усталюється», як казав Конфуцій, — маленька черничка все таки зведе його так, що він почне витати, як на крилах? А в такому хисткому душевному стані, згідно з моральними повчаннями мудреців сивої давнини, чоловікові перебувати не слід. Тим то жінка таки дійсно осоружне створіння! Бож якби личко в молодесенької чернички не було ото таке ніжно-гладеньке, то А-к'ю не впав би так низько, щоб бути спокушеним нею. Якби її обличчя було прикрите хоч шалем, то А-к'ю, певно, теж не згрішив би. Десь років п'ять чи шість тому, у натовпі під час вистави, він ущипнув був якусь самицю за сідницю, але що між його пальцями й жінчиним тілом були на перешкоді її штани, то він

після того не літав під небесами так, як тепер. Е, не те вишло з маленькою черничкою! Цього досить, щоб побачити, яка огидна буває ересь!

— Жі-і-і-ночко-о-о!.. — безугавно марив А-к'ю.

Він потім пильно стежив за тими молодичками, які, на його думку, конче замишляли звабити невгамовних чоловіків. Він усе сподівався, що хоч одна з них посміхнеться до нього. Але жодна не посміхалася. Він також увесь час уважно прислухався до тих жінок, з якими йому траплялося розмовляти, та ті теж аж ніяк не заводили мови про те, щоб стрибнути у гречку. Бач, це все теж ознака того, які осоружні ці шельми! Усі вони корчаться із себе цнотливих!

Одного разу А-к'ю цілісний день обдирав риж у господі шановного пана Чжао. Повечерявши, він сидів на кухні й смоктав люльку. Якби все це діялося у якогось іншого господаря, то А-к'ю, власне кажучи, повечерявши, міг би вже й іти собі додому. Але в домі шановного пана Чжао вечеряли рано. І хоч тут і існувало загальне правило, що світити газосову лямпу не дозволялося, а треба було, повечерявши, одразу йти спати, однак, вряди-годи з цього правила робили винятки. Поперше, винятки робили тоді, як старший син шановного пана Чжао ще не мав звання сю-цай: йому дозволяли світити лямпу, коли йому треба було читати. Подруге, винятки допускали тоді, як наймано на цілий день А-к'ю, щоб обдирав риж: йому світили лямпу, щоб працював і ввечері. Тому й сидів він оце на кухні, посмоктував люльку, заки знову взятися до праці.

У-ма була єдина жінка-наймичка в домі шановного пана Чжао. Скінчивши мити посуд, вона й собі всілася на лаві й зацокотіла до А-к'ю:

— А наша пані вже два дні, як нічогісінько в рот не беруть! А це тому, що шановний пан Чжао надумали купити собі якусь молоденьку...

«Жіночко... У-ма... Молода вдовичко...» — завертілися думки в А-к'ю.

— А наша молода пані восьмого місяця обродяться... — не вгамовувалась У-ма.

«Жінко!» — вже просто леліав А-к'ю.

Відклавши люльку, він підвівся.

— Наша молода пані... — все ще цокотіла У-ма.

— Спи зо мною! Спи-и-и зо мно-о-о-ю-ю! — вигукнув А-к'ю, і, зненацька рвонувшись до У-ма, він упав перед нею на коліна. На мить запанувала тиша.

— Ой-ой-ой! — стрепенулася приголомшена У-ма і з вереском та лементом побігла з кухні надвір. Вона бігла й репетувала, а потім ще ніби й схлипувала.

Стоячи на колінах лицем до стіни, А-к'ю теж був приголомшений тим, що сталося. Потім, спираючись обома руками на опустілу лаву, він поволі підвівся. Він уже передчував, що накоїв чогось лихого, і йому стало трохи тривожно на серці. Похапцем запхавши люльку за пояс, він уже зібрався обдирати риж, коли це — «гу-гуп!» — і на його голову впав тяжкий удар. Він мерщій обернувся: перед ним, тримаючи в руках велику бамбукову палицю, стояв сю-цай.

— То ти тут бешкетуєш, стерво ти таке?..

Бамбукова палиця знову огріла його по голові. А-к'ю обхопив голову обома руками, і черговий удар йому якраз припав на суглоби пальців. Це було дуже боляче. А коли він прожогом метнувся з кухні геть, то здавалося, ніби він дістав тією палицею ще й по спині.

— Ах, черепащачий ти виродку! — по-урядовницькому лаючись, кинув йому вслід сю-цай.

А-к'ю майнув на тік і, лишившись там насамоті, довго ще відчував біль у голові і все згадував лайку — «черепащачий ти виродку». Поскільки вейчуанські селяни ніколи такої лайки не вживали, бо користувалися нею виключно ті багатії, що водилися з урядовцями, А-к'ю вона особливо наполохала й різко закарбувалася в пам'яті.

Мрії про жінку на той час уже вилетіли йому з голови. Після биття та отакої лайки йому здавалося, ніби вся ця любовна афера вже скінчилася, турбуватися вже більше не було чим і можна було повернутися до обдирання рижу. Попрацювавши хвилю, він зіпрів і, припинивши роботу, роздягнувся. В цей час раптом із двору донісся якийсь галас. Ціле своє життя А-к'ю понад усе полюбляв спостерігати різні веремії і тому відразу ж подався у напрямку того гамору. Він привів його аж до внутрішніх жіночих горниць у домі шановного пана Чжао. Хоч і в сутінках, але А-к'ю розгледів багатьох: уся сім'я Чжао, навіть протягом двох днів голодуюча пані, була в світлиці. Була там теж і сусід-

ка, тітка Чжоу-сьома, і близькі родичі — Чжао Бай-ень та Чжао Си-чень.

В цей час молода пані тягла з кімнатки У-ма і приказувала:

— Виходь но, виходь . . . Не ховайся і не вигадуй нічого!

— Хто не знає, що ти — чесна? А накладати на себе руки — таки немає чого . . . — додала збоку тітка Чжоу-сьома.

У-ма все тільки схлипувала та видушувала з себе якісь слова, які годі було розібрати.

А-к'ю подумав: «Ов-ва! Цікаво! І з ким ця молода пройде там забавлялася? . . .» З наміром про те довідатися, він підійшов ближче і став поруч Чжао Си-ченя. Та тут він раптом вздрів шановного пана Чжао, який сунув просто на нього з великою бамбуковою палицею у руці. Як тільки його погляд упав на палицю, він зразу ж пригадав, що його вже нею бито, і йому раптом здалося, що якось ціла ця буча стосувалася й його. Він крутнувся і рвонувся бігти, щоб утекти назад на тік, але палиця несподівано перетяла йому дорогу до відступу. Він метнувся у протилежний бік і побіг так, що й не зчувся, коли проскочив через задні ворота і невдовзі опинився в своєму храмі Ту-гу.

Посидівши хвильку, А-к'ю відчув, що змерз і що його тіло ніби вкрилося гусячою шкірою. Бож хоч і була вже весна, та вечори стояли ще холодні, і голопліч ходити ще не годилося. Він пригадав також, що сорочка його залишилася на току, в садибі пана Чжао. Піти б по неї? Але він страх як боявся тепер сю-цаєвої палиці.

Та тут до божниці увійшов ді-бао.

— А-к'ю, трясця твоєї матері! То ти вже навіть і з служницями дому Чжао починаєш жирувати? Сказився вже цілком, чи що? Через тебе, капосного, я ночей не можу спати! . . .

У цьому дусі повчав він його довго і довго лаяв уздовж, упоперек і навскоси. А-к'ю ж, samozрозуміло, мовчав, ніби води в рот набрав. При кінці, оскільки було вже пізно ввечорі, слід було дати ді-бао подвійну суму на могорича — чотириста венів. В А-к'ю ж якраз готівки не виявилось, і тому він віддав під заставу свою повстяну шапку, а на додачу зобов'язався виконати таких п'ять умов:

Перше: взавтра, з двома червоними фунтовими свічками та з торбинкою ладану, А-к'ю піде в дім Чжао спокутувати та просити вибачити ту його провину.

Друге: в дім Чжао запросять даоїстського ченця, щоб вигнав геть Духа Самогубців-Шибеників, а покриття коштів цього обряду бере на себе А-к'ю.

Третє: надалі А-к'ю заборонено переступати поріг у домі Чжао.

Четверте: якщо б після цього з У-ма ще скоїлося будь-яке нещастя, відповідальність за все нестиме А-к'ю.

П'яте: А-к'ю заборонено вимагати в шановного пана Чжао зароблені гроші й забуту на току сорочку.

Ясна річ, А-к'ю погодився на всі оці умови. Грошей, правда, в нього не було, але, на щастя, це вже йшла весна і можна було обійтися без ватяної ковдри, яку він одразу й заклав на дві тисячі венів, щоб виконати свої зобов'язання.

Після того, як він, голоплечий, відбив усі належні поклони в домі Чжао, несподівано у нього ще залишилося декілька венів. Однак, він не викупив за них свою повстяну шапку, а геть чисто всі пропив. Свічок А-к'ю в господі пана Чжао вирішили не світити, ані не палили ладану. Їх приберегли на той час, коли пані господиня піде на прощу, щоб поклонитися Будді. Більша частина його драної сорочки пішла на пелюшки дитині, яку збиралася народити молода пані, а решта лахміття пішла на подошви для капців У-ма.

РОЗДІЛ V

ПРОБЛЕМА ЗАСОБІВ ІСНУВАННЯ

Шанобливо відбивши всі земні поклони в господі шановного пана Чжао, А-к'ю, як звичайно, повернувся до святині Ту-гу. Сонце вже сіло, і він поступово відчув, що щось чудернацьке почало коїтися в світі довкола нього. Добре все обміркувавши, він кінець кінцем второпав, що причиною цього незвичайного стану були його голі плечі. Згадавши, що в нього ще була подерта стьобана фуфайка, він накинув її на себе й лгг. Коли він знову розплющив очі, сонце вже відблискувало на верхковій західній стіні. Підводячися, він крізь стиснені зуби процідив:

— Мат-т-тері його біс...

Уставши, він теж, як звичайно, почав тинятися по вулиці. Однак, він знову скоро відчув, що щось дивне діялося з ним, хоч це вже й не приносило такого страждання, як непокріті, але побиті його плечі. Виглядало так, немов би всі вейчуанські жінки, починаючи з цього дня, стали знезацька помітно сором'язливими: тільки но вздрівши А-к'ю, всі вони ховалися в воротах. Дійшло аж до такого, що майже п'ятдесятлітня тітка Чжоу-сьома, йдучи за прикладом інших, похапцем теж утікала за браму та ще й веліла своїй одинадцятирічній доньці робити те саме! А-к'ю чудувався з того всього й думав: «Ці створіння раптом десь навчилися поводитись, мов панночки! Ач, повіі...».

Та ще більше відчув він, що щось надзвичайне твориться у світі після тих подій, які настали кілька днів пізніше. Поперше, шинкар раптом не схотів більше давати йому вина набір. Подруге, дід, що доглядав за храмом Ту-гу, почав верзти якісь нісенітниці, так немов би велівши йому забиратися з храму геть. Потрете, хоч він і не міг пригадати, скільки то було днів, але, безперечно вже довго ніхто не гукав його на роботу.

Те, що шинок перестав давати набір, можна було стерпіти, та й годі. Те, що сторож виганяв його з божниці, теж ще не біда, бо попаяткає собі та й перестане. Але от те, що ніхто не кликав його наймитувати, це вже змушувало його жити буркотіти з голоду, це вже справді незвичайна, мат-т-тері його, паскудна справа...

А-к'ю цього не міг уже більше стерпіти! Хоч-не-хоч, нічого ліпшого йому не залишалось, як тільки піти до своїх колишніх хазяїв та довідатися, у чім річ. Заборонили йому переступати тільки поріг дому Чжао. Але і в інших господарствах, куди він лише потикався, обставини склалися дивні: як правило, виходив якийсь чоловік і з роздратованим виглядом, вимахуючи руками, немов відповідаючи якомусь жебракові, гаркав:

— Немає, немає! Йди геть!

А-к'ю дедалі більше й більше брав подив. Ці ж люди, загадував він, ніколи не могли раніше обійтися без його допомоги і ніколи не доходило до такого, як тепер, — що в них раптом не стало роботи. Тут, напевне, щось негаразд! І А-к'ю твердо вирішив про те довідатися.

Незабаром усе стало ясно. Виявилось, що скоро десь була праця, вейчуанці кликали тепер Малого Де. Цей Малий Де був убогий хлопець. І миршавий такий, і немічний, він стояв в очах А-к'ю навіть нижче за Бородатого Вана. Хто ж міг подумати, щоб отаке казнащо та зазіхнуло на миску рижу А-к'ю? Тому А-к'ю розсердився як ніколи. Маршуючи в гніві вулицею, він раптом підніс руку і вимахнув нею, ніби шмагаючи когось, ще й проспівав куплет із популярної опери:

— «В руках я маю дротяну нагайку, іду тебе стьобати...»

Через кілька днів він нарешті здивав Малого Де коло «стіни духів» садиби шановного пана Ценя. «Коли вороги зустрічаються, їхні очі палають незвичним вогнем...». А-к'ю рушив на Малого Де, і той став, немов укопаний.

— Тварюко! — ревноу А-к'ю, обпалюючи Малого Де повним гніву поглядом. У куточках його уст з'явилась навіть піна.

— Я-я — комашка, добре? — пролепетав Малий Де.

Але ця його смиренність, навпаки, ще дужче розлютила А-к'ю. Та в руках у нього не було дротяної нагайки, і тому нічого не залишалось, як накинутися на Малого Де і зловити його за косу. Однак, Малий Де, однією рукою захищаючи свою косу, другою захопив за косу А-к'ю, і тому вільною рукою А-к'ю теж заходився боронити свою косу. Раніш, було, А-к'ю вважав, що Малий Де, власне кажучи, не варт був того, щоб з ним мірятися силами. Але останнім часом А-к'ю жив надголодь і став не менше, ніж Малий Де, худий і охлялий в силі. Чотири руки вчепилися в дві голови і дві вигнуті дугами постаті відбивалися блакитною веселкою на вибіленій стіні будинку Ценя. В отакій позі простояли вони там з півгодини.

— Ну, гаразд, гаразд уже! — гукали глядачі, певно вмовляючи їх.

— Добре! Добре! — вигукували інші, не знати, чи то втихомирюючи їх, чи схвалюючи, чи підбадьорюючи.

Та ні один, ні другий нічого того не чули. Скоро А-к'ю ступав три кроки вперед, Малий Де відступав на три кроки назад, і тоді обоє зупинялися. Коли Малий Де наступав три кроки вперед, А-к'ю відходив на три кроки назад, і вони знову обоє зупинялися. І воловодилися вони отак, напевно, з півгодини (а може й хвилин з двадцять, адже у Вейчуані рідко хто мав годинника, що відбиває години, і тому тяжко

було сказати, скільки вся та веремія тривала). Волосся в обох борців зігріло, по чолах їхніх стікав піт. Нарешті А-к'ю пустив косу Малого Де. І в ту ж мить Малий Де пустив косу А-к'ю. Водночас випроставшись і водночас позадкувавши один від одного, обоє витиснулися з юрби.

— Так пам'ятай же ти, мат-т-ері твоєї колька! — обернувшись, загрозив А-к'ю.

— Так пам'ятай же, колька т-т-воїй мат-т-тері! — теж обернувшись, і собі погрозив Малий Де.

Виглядало так, ніби в цій «битві дракона з тигром» не було ні перемоги, ні поразки. Невідомо також, чи були з неї вдоволені глядачі: ніхто з них потім про те не висловлювався. Але А-к'ю все-одно, як і раніше, ніхто на роботу не кликав.

Одного теплого дня, коли легесенький вітрець своїм лагідним подувом навівав уже згадки про літо, А-к'ю нараз відчув, що йому стало холодно. Та це ще можна було витерпіти. Найбільше йому докучав голод у шлунку. Ні ватяної ковдри, ні повстяної шапки, ані сорочки у нього вже давно не було. Далі він продав і свою ватянку. А зараз залишалися ще тільки штани, яких уже в жодному разі не можна було скинути. Була ще в нього пошарпана фуфайка, та за неї, напевно, ніхто нічого не дав би, хібащо згодилася б людям лише на підощви. А-к'ю вже здавна мріяв підібрати десь жмут грошей на дорозі, але ще й досі їх не знаходив. Тоді раптом йому спало на думку, що жмут грошей він десь знайде у своїй облупленій комірчині в храмі. Він поквалпно розглянувся довкола, понишпорив, але в комірчині було порожньо, і то — напевно! Аж тоді він вирішив піти з дому, щоб шукати їжі...

Волочившись дорогою в надії знайти, як кажуть у книгах, «хліб щоденний», А-к'ю побачив знайомий шинок, знайомі пампушки. Та він пройшов повз них не тільки що не зупинившись, а навіть і не подумавши цього зробити. Те, що він тепер шукав, були речі не такого роду. А чого він шукав, він і сам не знав...

Власне кажучи, Вейчуан — село невеличке, і незабаром А-к'ю вже дійшов до його околиці. Далі за селом простягалися наводнені рижові ниви. Куди не кинь оком — скрізь ніжна зелень молодих рижових паростків, а кілька округлих, рухливих, темних цяточок на ній — то селяни-земле-роби.

Збайдужілий А-к'ю не поділяв радощів цих землеробів, а все йшов та йшов, бо його внутрішнє почуття казало йому, що все це було дуже далеке від його шляху «шукування хліба щоденного». Кінець кінцем він доплентався до стін Скиту Мовчазного Самовдосконалення.

Довкола скиту теж розляглися зрошені рижові лани, і його чисто вибілені стіни різко вирізнялися на їхній молодій зелені. За глиняною стіною був горід. Завагавшись на одну лиш мить, А-к'ю озирнувся довкола: ніде ні душі! Тоді він хутко поліз на низьку стіну. Чорна виноградна лоза на ній обривалася, глина осипалася, і в А-к'ю дрижали з переляку ноги. Та, нарешті, вчепившись за гілку шовковиці, він сплигнув усередину.

Хоч там усе заросло розкішною зеленню, але виглядало так, що нічого схожого ні на вино, ні на пампушки, ані на якусь іншу їжу там не було. Біля західної стіни ріс, правда, купкою бамбук, і з-під куща стирчало чимало молодих бамбукових паростків. Але ж, на жаль, вони не були зварені! Була ще там польова ріпа, яка щойно зав'язувалася, гірчиця, що ось-ось уже мала зацвісти, та маленькі головки капусти, що вже постарілися.

Мов той кандидат у бюрократи, що провалився на державних іспитах, А-к'ю почував себе несправедливо ображеним. Його перша виправа по «хліб щоденний» загрожувала скінчитися неуспіхом! Та вже просуваючись до хвіртки з городу, він раптом незвичайно здивувався й зрадив: та це ж, без сумніву, ціла грядка брукви! Він присів навпочіпки і заповпався її висмикувати з землі. Аж тут нараз із хвіртки висунулася чиясь округла голова і відразу ж сховалася назад. Це, ясна річ, була молодесенька черничка, а на людей її гатунку А-к'ю завжди дивився як на щось цілком нікчемне. Однак, так то вже водиться в земних наших справах, що людині слід «відступити на крок і подумати». Тому А-к'ю хутко висмикнув з грядки чотири бруквини, відкрутив бадилля й загорнув їх у полу фуфайки. Але стара черниця вже вийшла!

— О, пресвятий Буддо! А-к'ю! Як це так, що ти плигаєш у чужий город, щоб красти брукву?! Ай-ай-ай, о гріх тобі, злодію, о гріх! Ой, Боженьку ж наш, о всевишній Буддо!!!

— Коли це я плигав у твій город, щоб красти брукву? — находу відбріхувався А-к'ю, задкуючи од старої черниці.

— А зараз? Чи, мо', це не вона?! — промовила та, вказуючи на його полу.

— А хіба це твоя? — огризався далі А-к'ю. — Чи можеш ти її покликати, щоб вона відгукнулася до тебе? Ух, ти-и...

А-к'ю не договорив, а пришвидшив ходу й побіг, бо за ним тепер гнався здоровенний, гладкий чорний пес. Звичайно цей пес лежав собі коло передніх воріт, а як він тепер опинився тут на городі, трудно було сказати. Пес із гарчанням наздоганяв А-к'ю і мало вже не хапав його за литки. На щастя з поли А-к'ю випала одна бруквина. Пес злякався і на мить пристав. А-к'ю ж тим часом уже здерся на шовковицю, а з неї перескочив на глиняну стіну. Далі людина й бруква покотилися вниз і опинилися поза стіною. В городі лишився тільки чорний пес, що все ще брехав на шовковицю, та стара черниця, що волила до Будди.

Побоюючися, щоб черниця знову не напустила на нього чорного пса, А-к'ю позбирав порозкидану брукву й подався геть. На дорозі він ще підняв кілька камінців, але чорний пес уже більше не показувався. Тоді А-к'ю жбурнув їх геть, а сам заходився гризти брукву та міркувати. Тут нічого путнього він не знайде, думав він. Найкраще — це гайнути до міста. Заки він догриз третю бруквину, він уже твердо вирішив саме так і зробити.

РОЗДІЛ VI

ВІД ПІДНЕСЕННЯ ДО ЗАНЕПАДУ

У Вейчуані знов побачили А-к'ю щойно після того, як відсвяткували Свято Осени. Люди дивом дивувалися, гуторячи про його повернення, та все пригадували, куди ж то він раніш був повіявся. Коли кілька разів перед тим А-к'ю, бувало, вибирався до міста, то, здебільшого, він заздалегідь радісно про те всіх сповіщав. Та не так було цього разу, а тому ніхто й не помітив, що він зник. Можливо, що він щось і казав старому сторожеві святині Ту-гу, та за давнім звичаєм Вейчуану, тільки коли шановний пан Чжао, шановний пан Цень та шановний пан сю-цай вибиралися до міста, вважалося це за подію. Чейже навіть Підроблений Чужий Чорт, і той не входив у рахубу, а про А-к'ю — і казати ні-

чого! Тому, мабуть, старий сторож і не розголосив такої новини, а вейчуанській громаді ж інакше й нізвідки було про неї знати.

Одначе, повернення А-к'ю на цей раз значно відрізнялося від попередніх разів. Воно, дійсно, заслуговувало на подив! Уже смеркалося, як із посоловілими очима і позіхаючи на весь рот, А-к'ю раптом з'явився в дверях шинка. Він витяг з гамана повну пригорщу срібняків та мідяків і, підійшовши до прилавку, шпурнув їх на нього з вигуком:

— Готівкою плачу! Неси вина!

Зодягнений він був у нову стьобану фуфайку, а при поясі в нього звисав чималий гаман, що своєю вагою та емальною оздобою дуже відтягав його додолу. За старим звичаєм, зустрічаючи показну особу, вейчуанці хоч і зневажали її в душі, все ж воліли також виявляти до неї і свою пошану. Зараз же, хоч було й зовсім ясно, що це — тільки А-к'ю, проте, тому, що він помітно відрізнявся від колишнього А-к'ю в подертій фуфайці, а також тому, що за давнини рекли, мовляв, «коли вчена людина була відсутньою три дні, то на неї слід дивитися з пошаною», всі присутні — і слуги, і шинкар, і пияки, й перехожі, — природно, поставилися до А-к'ю, хоч і з недовір'ям, але теж і з пошаною. Чемно вклонившись А-к'ю, шинкар промовив:

— О-о, А-к'ю! То ти повернувся?..

— Авжеж, повернувся.

— Грошовитий ти, як видно, став... Де це ти...?

— Ходив до міста!

Другого дня новина облетіла увесь Вейчуан. Кожен хотів знати історію появи у А-к'ю грошей та нової фуфайки. Тому в шинку, в чайній, під храмом тільки й було розмов, що про це, і поволі-волі склалося таке враження у всіх, що А-к'ю удостоївся ще більшої чести, ніж будь-коли.

За словами А-к'ю, він працював при дворі самого пана дзю-рана. Чуючи таке, селяни переповнювалися до А-к'ю повагою. Хоч цей пан, власне кажучи, був на прізвище Бай, але що на все місто був тільки він один дзю-раном, то не було більше потреби увінчувати його високий титул прізвищем, бо коли говорилося «дзю-ран», то це означало тільки — він. І так було не тільки у Вейчуані, а й у місцевостях сто миль довкола. Багато людей просто гадало, що його ім'я та прізвище було «Пан Дзю-ран», а не Бай! І от... наймити-

вати у отакої особи! За це, ясно, всякого треба б поважати. А-к'ю, одначе, теж казав, що йому там працювати більше не подобалося, бо цей пан дзю-ран був насправді аж надто «трясця його мат-т-тері...». Чуючи це, слухачі А-к'ю і зідхали, і тішилися, бо хоч А-к'ю, власне кажучи, і не варт був чести, щоб наймитувати в пана дзю-рана, але було також і жаль, що він у нього більше не наймитус...

А-к'ю також розповів, що він повернувся нібито й тому, що був украй незадоволений з міщан. Вони не тільки називали лаву «лавочкою» і смажили великоголово рибу, приправляючи її дрібнокришеною цибулею, а мали й ще одну ваду, яку А-к'ю спостеріг щойно недавно: коли міщанки йдуть вулицею, вони колихають тілом і дріботять ногами не дуже гарно і не так, як слід! Якщо вже й було щось у тих міщан, що заслуговувало на повагу, так це їхня майстерність у грі в доміно. Тоді як вейчуанські селяки грали тільки на 32-х кісточках і лише Підроблений Чужий Чорт міг стинатись у «ма-дзян», то в місті всі, навіть хлопчиська, грали майстерно і з азартом. Будь-який Підроблений Чужий Чорт, якби потрапив він до рук міських десятилітніх хлопчаків, відразу ж став би «маленьким чортиком, що прийшов на поклін до палацу короля чортів». Чуючи таке, слухачі засоромлено ніяковіли...

— А бачили ви коли, як відрубують голови? — питався далі А-к'ю. — Ох і краса ж, скажу вам! Саме страчували революціонера... Ой, гарно ж!

Він похитував головою при цьому і бризкав слиною в обличчя Чжао Си-ченю, що стояв якраз навпроти нього. На цьому місці розповіді слухачі здригалися із страху. Та А-к'ю не вгамовувався. Зиркаючи довкола, він раптом підніс праву руку. На очі йому якраз потрапила потилиця Бородатого Вана, що, витягнувши шию, заслухався до забуття. І А-к'ю рубонував прямо по ній, немов сокирою: «Цюк!».

Бородатий Ван підскочив з переляку і блискавично сховав голову в плечі. Слухачі знов затремтіли, але були й захоплені. Після цього Бородатий Ван ще довго ходив, як очманілий, а до того ж уже більше не смів і близько підходити до А-к'ю. Інші теж обминали його десятою дорогою.

Хоч ми й не сміємо твердити, що становище А-к'ю в очах вейчуанців на той час перевершувало становище шановного пана Чжао, проте, якщо скажемо, що воно було майже такі-

сіньким, то, певно, не дуже помилимося. Незабаром ця велика його слава донеслася і до жіночих горниць Вейчуану. Хоч на все село тільки в Ценя й Чжао були вони великі, а поза цими двома майже всі були бідні, проте жіночі горниці, кінець кінцем, таки завжди є жіночі горниці. Тому в них теж вважали, що з А-к'ю трапалося якесь чудо. При зустрічах жінки неодмінно торохтіли про те, що тітка Чжоу-сьома купила в А-к'ю блакитну шовкову спідницю. Ніде правди діти — стара вона й незугарна, але ж і віддала вона йому за неї лише дев'ять гривеників. А ще балакали, що мати Чжао Бай-еня (а хтось казав, що — Чжао Си-ченя, це треба б було ще перевірити!) й собі купила в А-к'ю дитячу малинову, з закордонного перкалю сорочечку, і то — майже цілком нову, а віддала за неї всього лиш три сотні мідяків, та й то в кожній в'язці було їх не по сотні, а лиш по 92. Тож усі жінки очі видивилися за А-к'ю. Котрась думала запитати його, чи не продав би він і їй шовкової спідниці, а інша сподівалася купити в нього перкалеву сорочину. Тепер зустрічаючись з А-к'ю, вони не тільки не цурались його, а часом, коли А-к'ю, було, мине їх, вони ще й слідом за ним бігли, гукаючи його, щоб зупинивсь.

— А-к'ю, а, мо', в тебе ще є шовкова спідниця? Немає? — допитувались вони. — Перкалеву сорочку теж купила б, чи маеш?

Згодом з бідних жіночих покоїв ці новини промкнулися й до багатих. А трапалося це тому, що тітка Чжоу-сьома, хизуючись, у надмірному задоволенні, попрохала пані Чжао оглянути її новопридбану шовкову спідницю. Пані Чжао, в свою чергу, сповістила про все шановного пана Чжао та ще й слівце похвали про спідницю додала. За вечерею шановний пан Чжао мав про це розмову з сю-цаєм. Він вважав, що з А-к'ю, безперечно, щось скоїлося дивне і що треба надалі якнайкраще замикати двері та вікна. Однак, було й цікаво, чи в нього ще були якісь речі на продаж. Могло ж бути, що щось гарне у нього ще знайшлося б. Тим більше ж, що пані Чжао якраз мала охоту придбати собі якусь дешеву й гарну шкіряну керсетку! Отак, порадившись цілою родиною, вирішили доручити тітці Чжоу-сьомій негайно піти й розшукати А-к'ю. У зв'язку з цим зробили й третій виняток з правила: цього вечора тимчасово дозволили світити газову лампу...

Чимало гасу вигоріло в ній, а А-к'ю все ще не з'являвся. Ціла родина Чжао позіхала й не знаходила собі місця з не-

терплячки. Хтось ганив А-к'ю за те, що він десь завжди вештається й не сидить на місці; інші ремствували на тітку Чжао-сьому за те, що вона не надто моторна і все робить повільно. Пані Чжао побоювалася, що А-к'ю не посміє прийти через весняну пригоду з У-ма. Але шановний пан Чжао вважав, що хвилюватися зовсім не варто, бо це ж, мовляв, «він» закликав його до себе. Та й справді, шановний пан Чжао вивився людиною досвідченою, бо нарешті А-к'ю таки з'явився, ввійшовши слідком за тіткою Чжоу-сьомою.

— Він тільки те й товче, що нічого не має й не має, а я йому кажу, щоб сам вам про це сказав у вічі, та він все править своєї і править, а я кажу... — з ходу заторохтіла тітка Чжоу-сьома, захекавшись і раз-у-раз зідхаючи.

— Шановний пане! — немов би силкуючися посміхнутись, пробурмотів А-к'ю і зупинився на порозі.

— А-к'ю, ходять поголоски, що ти десь розбагатів на стороні? — Не кваплячися, шановний пан Чжао попростував А-к'ю назустріч і зміряв його поглядом з ніг до голови. — Це добре, дуже добре, — вів він далі. — Той, як його... Чув я, що в тебе є ніби якісь старі речі... То можеш їх нести сюди, щоб ми подивилися... Це, правда, не через щось інше, гм-м... як лиш, гм, через те, що я... так би мовити, навпаки...

— Та ж я вже казав тітці Чжоу-сьомій, що все розійшлося...

— Розійшлося? — не відчуваючи свого розчаровано спадаючого тону, перепитав шановний пан Чжао. — Як же ж воно могло розійтися все так хутко?..

— Та то було лиш дрантя одного мого приятеля! Та й то не багато. Розкупили...

— Але все ж таки в тебе, мабуть, мусіло б ще щось лишитися?

— Зараз є тільки завіса на двері...

— Так мерщій неси її сюди, подивимось! — нестримно випалила пані Чжао.

— Та нічого не станеться, якщо він принесе її й завтра. — Голос шановного пана Чжао звучав не дуже захоплено. — А-к'ю, якщо надалі трапиться в тебе якесь барахло, то неси його насамперед до нас, щоб ми роздивилися... — звелів він.

— І ціну ми платитимемо ніяк не нижчу за інших! — докинув слово й сю-цай, а його жінка зазирнула А-к'ю у лице, щоб переконатися, наскільки така обіцянка його зворушила.

— Мені потрібно шкіряної керсетки! — завершила розмову пані Чжао.

Хоча А-к'ю й погоджувався на все це, однак він так ледаче й байдуже поволікся з двору, що не знати було, чи справді взяв він те поважно до серця, чи ні. Це так збентежило, стурбувало й розсердило шановного пана Чжао, що він аж перестав позіхати. Сю-цай теж був занепокоєний від отакого наставлення А-к'ю і тому висловив думку, що проти цього «черепащачого вилупка» слід вжити запобіжних заходів. Мабуть, було б найкраще наказати ді-бао, щоб той заборонив А-к'ю мешкати у Вейчуані. Однак шановний пан Чжао з цим не згоджувався, бо побоювався нажити собі зайвих ворогів, а крім того вважав, що люди з «такого роду зайняттями», як в А-к'ю, це, правдоподібно, «шуліки, що не їдять поблизу свого гнізда», а тому селу ніякі злодійства не загрожують. Вистачить тільки бути ночами трохи насторожі та й усе. Вислухавши отаке надзвичайно речеве й слушне «батьківське напучення», сю-цай одразу ж відмовився від своєї пропозиції вигнати А-к'ю з села та ще й довгенько намагався втовкмачити тітці Чжоу-сьомій в жодному разі не виносити цієї розмови на люди. Та вже другого дня вона перекрашувала свою блакитну спідницю в чорний колір і роздзвонила на ціле село про підозру щодо А-к'ю, висловлену в панства Чжао. Щоправда, вона не обмовилася про те, що сю-цай хотів виселити А-к'ю. Проте й того вже, що вона розляпала, виявилось досить, щоб принести А-к'ю нещастя за нещастям. Насамперед прийшов до нього ді-бао й конфіскував завісу до дверей. Хоч А-к'ю й твердив, що пані Чжао хотіла на неї поглянути, ді-бао все-одно не віддав її, та ще й поставив вимогу, щоб А-к'ю зобов'язався віднині давати йому щомісяця хабаря на знак пошани до нього. Далі змінилося й ставлення селян до А-к'ю. Хоч вони й не наважувалися знущатись над ним, однак взяли собі моду оминати його десятою дорогою. І це вже не було так, як бувало раніше, коли вони оминали його із страху, щоб він, бува, не «цюкнув» когось по карку, показуючи, як страчують у місті революціонерів. Дуже вже у цьому їхньому новому ставленні була помітна стара порада мудреців поважати духів, але триматися од них якнайдалі. Самі лиш нероби все ще бажали вивідати в А-к'ю усі подробиці його пригод. А-к'ю ж нічого не приховував, а з пихою патякав про «свій великий досвід». З цього гультаї скоро дізналися, що він усього-навсього лише дрібний злодюжка. Він не тільки що не вмів перелазити че-

рез паркани, а й нездатний був пролазити через підкопи під стінами. Він тільки стояв за брамою та приймав украдені речі. Однієї ночі, розповідав А-к'ю, коли він тільки но одержав клунок, а його ватажок поліз знову до хати, там через мить зчинився страшний гармидер. А-к'ю зразу вдарився в ноги і тієї ж ночі, сяк-так перелізши через міський мур, утік назад до Вейчуану. Відтоді, мовляв, він уже більше не відважувався йти на таке діло. Але це оповідання ще більше нашкодило А-к'ю. Бож, власне кажучи, тільки зо страху, щоб не нажити собі ворога, селяни ставилися до нього згідно з мудрим принципом «шануй, але тримайсь якнайдалі». Хто ж міг припускати, що він виявиться лише дрібним злодієм, який більше не наважується красти? І виходило дійсно так, як казали старі книги: «Людина ця страху, воістину, не варта!»

РОЗДІЛ VII

РЕВОЛЮЦІЯ

На чотирнадцятий день, дев'ятого місяця, третього року царювання імператора Сюан Туна, — тобто, якраз у той день, як А-к'ю продав свій гаманець Чжао Бай-еневі, — річкою підплив великий човен під чорним вітрилом і зупинився біля причалу садиби пана Чжао. Він виплив з темряви ночі у час третьої стежі, як відбито чотири удари гонгу, коли всі селяни міцно спали, нічого про нього не відаючи. Відплив же він геть десь перед світанком, і тільки тоді кілька чоловік його помітило. Цікавості не було меж! За якийсь час вейчуанці винюхали, що був то човен шановного пана дзю-рана...

Ця пригода занепокоїла Вейчуан. Ще не настав і полудень, а селянські серця тривожно закалатали. Причину появи човна родина Чжао тримала в таємниці, але і в чайні, і в шинку тільки й мови було про те, що до міста мають вступити революціонери та що пан дзю-ран, мовляв, утік тим човном від біди до Вейчуану. Лише тітка Чжоу-сьома ніяк не погоджувалася з цією версією і твердила, що привезено було всього лиш кілька старих скринь з одягом, які пан дзю-ран хотів доручити шановному панові Чжао на схованку, але ша-

новний пан Чжао завернув їх назад. Відомо було, що досі пан дзю-ран та сю-цай Чжао один одного не терпіли і, отже, природно, поміж ними не могло бути щирої дружби, при якій, як кажуть, «ділять лихо». Тітка Чжоу-сьома до того ж була сусідкою Чжао; вона завжди бачила й чула далеко більше, ніж інші, а тому, звісно, мусила мати рацію.

Та чутки дедалі повзли, дедалі ширилися. Говорили, що хоч пан дзю-ран, здається, й не приїхав особисто, проте при-слав довжелезного листа, яким хотів припинити чвари між ним і родиною Чжао. Обміркувавши це, шановний пан Чжао дійшов до висновку, що це йому нічого поганого не принесе, і тому дзю-ранові скрині до схову взяв, і тепер вони стоять заховані під ліжком у пані Чжао. Щождо революціонерів, то дехто твердив, що цієї ночі вони, справді, захопили місто. Всі вони були в білих шоломах та білих панцерях, бо вони, мовляв, були в глибокій жалобі по імператорові Цзун Чжену.¹⁰

Для вух А-к'ю слово «революціонер» не було вже чужим віддавна, а цього року він ще й на власні очі бачив, як революціонерові відрубали голову. У нього був такий погляд (не знати тільки, звідки він його взяв), що революціонери, це — заколотники, порушники порядку, і що їхній бунт принесе й йому якесь лихо. Тому він весь час, як кажуть, «глибоко їх ненавидів і цілковито з ними порвав». Хіба ж міг він передбачити, що вони виявляться такими, аж навіть знаний на сто миль довкола пан дзю-ран почне їх отак боятися? Тому А-к'ю й відчував з того приводу дивне піднесення, а переляк і замішання, що їх, немов та зграя наполоханих горбців, виявляли вейчуанці, додавали йому ще більше приємности. «Революція, то хай буде й революція», міркував він собі. «Перевернути б життя всій цій банді, мат-т-тері їх ковінька! Ох і лихі ж, ох і паскудні пішли тепер люди... Вступлю й я до Гоміндану!»

Злидні, які А-к'ю терпів останнім часом, зробили його помітно невдоволеним. Якось опівдні хильнувши натще серце два кухлі вина, він швидко захмелів і повеселішав. Плен-

¹⁰ Жалобний колір у китайців білий, а не чорний, як на Заході. Хоча мова тут, очевидно, про військо революціонерів-республіканців та «Гоміндан» — Революційну Партію, що скинула в 1911 році манчжурську монархію, автор іронізує з селян подвійно — і в тім, що вони розуміли революційні події цілком навиворіт, і в тім, що фантазували в своїй уяві, вигадуючи військо в шоломах і панцерях, як на театральній сцені. (Прим. перекл.)

таючися потім вулицею, він поринув у свої мрії, і тоді він знову почав витати, мов на крилах. Не знати, звідки це йому приверзлося, та раптом уявив він себе революціонером, а всіх вейчуанців — своїми в'язнями. В надмірному самозахопленні він не втримався, щоб голосно не вигукнути:

— Бунт! Бу-у-унт!

Вейчуанці кидали на нього перелякані погляди. Таких жалюгідних поглядів А-к'ю ще ніколи не бачив, а побачивши їх зараз, він відчув таку насолоду, немов би у літню спеку напився льодової води. В новому напливі радощів він загорлав на цілу вулицю:

— Чудово!.. Що схочу, те й зроблю, кого полюблю, та й буде... Тра-ля-ля, тра-ля-ля! Каюсь, що, сп'янівши, я ненароком стяв голову доброчесному братові Чженеві. Ка-а-аюсь, ой-ой-ой! Тра-ля-ля, тра-ля-ля, трам-там, трам-там! В руках я маю дротяну нагайку і йду тебе стьобати...

Шановний пан Чжао, сю-цай та двоє їхніх близьких родичів саме стояли коло воріт свого дому й дискутували про революцію. А-к'ю їх не зауважив, а високо задерши голову та безперестанку виспівуючи, пройшов повз них.

— Тра-ля-ля, тра-ля-ля...

— Шановний К'ю! — боязко вітаючи його, приглушеним голосом гукнув шановний пан Чжао.

— Тра-ля-ля...

А-к'ю й не снілося, щоб його ім'я могло мати зв'язок із словом «шановний». Гадаючи, що то було якесь інше слово, він далі тяг свою пісню:

— Тра-ля-ля, трам-ля-ля!

— Шановний К'ю!

— Ка-а-аюсь, що...

— А-к'ю!! — Сю-цаєві не залишалося нічого, як просто гукнути його на ім'я.

Аж тоді А-к'ю зупинився і, скособочивши голову, відгукнувся:

— Що?

— Шановний К'ю... Зараз...

Шановний пан Чжао не знаходив, однак, слів.

— Чи ви зараз розбагатіли?..

— Чи розбагатів? Звісно! Що захочу, те й зроблю...

— А-к'ю... Старший брате К'ю! Адже такі, як ми, бідні приятелі ваші — не важливі? Ніхто нас не чіпатиме? — стур-

бовано вставив Чжао Бай-снь, намірюючися, здається, вивидати, чим дихає Революційна Партія.

— Бідні приятелі? Та ти завжди був грошовитішим за мене! — кинув А-к'ю і пішов геть.

З розчарованим виглядом усі мовчали. Шановний пан Чжао з сином повернулися до хати, а ввечері радились, аж доки не прийшов час світити лямпі. Чжао Бай-снь же, прийшовши до себе додому, відразу витяг з-за пояса гаманець і передав жінці, щоб схвала його щоглибше на дно скрині.

Погасавши у радісному піднесенні ще деякий час, А-к'ю повернувся до божниці Ту-гу вже зовсім протверезений. Цього вечора дід, що сторожив святиню, теж виявився несподівано приязним і запросив А-к'ю на чай. А-к'ю одразу ж зажадав від нього дві пампушки, а проковтнувши їх, захотів також мати вже розпочату півфунтову свічку, що стояла на дерев'яному підсвічнику. Засвітивши її, він влігся у своїй комірчині.

А-к'ю був невимовно радий, що довкола нього діялося все отаке нове. Полум'я свічки, спалахуючи, витанцьовувало, мов би напередодні Нового Року, а його думки й собі захопилися вистрибувати слідком за ним...

«Повстання? Цікаво... Ось прийшли білошоломні, білопанцерні революціонери. Всі вони з широколезими мечами, дротяними нагайками, бомбами, заморськими гарматами, трьохкінечними сокирами, гачкуватими гарпунами. Ось вони проходять повз храм Ту-гу й гукають на нього: А-к'ю, ходімо з нами, ходімо з нами!»

Він піде з ними...

Якою смішною тоді виглядатиме вся ця зграя вейчуанських горобців! Вони впадуть навколішки й благатимуть його: «А-к'ю, змилуйся над нами!» Та хто їх там буде слухати! Першими, кому належить вмерти, будуть Малий Де і шановний пан Чжао, потім — сю-цай, а далі — Підроблений Чужий Чорт... А, мо', лишити б когось? Власне кажучи, можна б помилувати Бородатого Вана, але й його не варт!

Щождо речей, то він піде прямо по хатах і відчинятиме скрині. Срібні гроші, таляри, заморські тканини... О! Ліжко сю-цаєвої жінки у стилі «нін» він перетягне просто до святині Ту-гу! А також принесе столи й стільці родини Цена... Чи, може, взяти їх у домі Чжао?... А потім — нащо йому все це носити? Він звелить Малому Де перетягти це все, а сам і

пальцем не поворухне! І при тому Де має робити це швидко й моторно, бо, якщо ні, він дасть йому по морді...

Молодша сестра Чжао Си-ченя — справді таки бридка... Щождо дочки тітки Чжоу-сьомої, то про неї поговоримо через кілька років. Дружина Підробленого Чужого Чорта погоджується спати з безкосим чоловіком... Пхе, що за гидке створіння! А жінка сю-цай має шрам на повіці... У-ма? Її вже щось давним-давно не видко. Хто зна, куди вона запропастилася... Та й потім же ноги, ноги у неї занадто товсті!..

Ще не скінчивши обдумувати усе до кінця, А-к'ю солодко засопів. Півфунтова свічка ще не згоріла й на півцяля. Червоні вогняні язички її відблискували в його роззявленому роті...

— Хе-хе! — зненацька закричав уві сні А-к'ю. Підвівши голову, він похапцем озирнувся довкруги, але впізнавши півфунтову свічку, знову опустив голову й заснув.

На другий день прокинувся він дуже пізно. Коли ж він вийшов на вулицю подивитися, там усе залишалось без змін. І він також, як і раніше, відчував у череві голод. А-к'ю довго над тим усім мізкував, та нічого не зміг придумати. Однак, раптом, немов би щось кінець кінцем вирішивши, він неквапною ходою вирушив вулицею і, з ціллю чи безцільно, якимось добрів до Скиту Мовчазного Самовдосконалення.

Скит, з його вибіленими стінами та лакованою чорною брамою, був тихий, як і минулої весни. Поміркувавши якусь мить, А-к'ю підійшов до брами і застукав. У дворі відгукнувся пес. Хутко піднявши кілька уламків цегли, А-к'ю загупав ще сильніше і гупав доти, доки на чорному лакові брами не з'явилася безліч поколупин. Аж тоді він почув, що хтось ішов відчиняти.

Стиснувши каменюку і розставивши ноги, як кінь, А-к'ю приготувався вступити в єдиноборство з чорним псом. Та двері святині відчинилися лише на щілінку, і жоден чорний пес звідти не вискочив. А коли А-к'ю зазирнув усередину, то там була сама тільки стара черниця.

— Чого ти знову прийшов? — спитала вона злякано.

— Вже революція, хіба не знаєш? — неясно пояснив А-к'ю.

— Революція, революція! Вже була одна революція!.. Коли ви всі будете робити революцію, то що ж з нами буде!..

Стара черниця бурмотіла, а очі в неї були червоні від плачу.

— Що-о?.. — здивувався А-к'ю.

— То ти не відаєш, що вони вже приходили й тут революцію зробили?

— Хто? — ще більше здивувався А-к'ю.

— Таж сю-цай із Підробленим Чужим Чортом!

А-к'ю був страшенно вражений і мимоволі збитий з пантелику. Побачивши ж, що він втратив відвагу, стара черниця одним махом зачинила хвіртку. Коли А-к'ю знов попхнув її, вона була вже міцно замкнена, а як він запопався тарабаними у неї, ніхто вже йому більш не відповів.

Подія, про яку говорила черниця, сталася перед полуднем. Сю-цай Чжао був вправний у винохуванні новин. Скоро він довідався, що гомінданівці вночі захопили місто, він одразу закрутив косу на маківці голови, щоб не так кидалася в вічі, і рано-вранці зробив візиту Ценьові — Підробленому Чужому Чортові, з яким він досі жив у незгоді. Але це ж настав час, коли «все і вся реформується!» Погупоривши, вони обидва знайшли спільний ґрунт і зразу ж стали інтимними товаришами та вирішили й собі зробити революцію. Вони дуже довго думали, але нарешті додумалися, що їм зробити: треба негайно позбутися у Скиті Мовчазного Самовдосконалення таблички з написом «Хай десять тисяч літ живе імператор! Сто тисяч літ імператорові!» Отож, не гаючи часу, вони вдвох вирушили до скиту робити революцію. Тому ж, що стара черниця вчинила їм опір, вони, перемовившись кількома словами, зробили з неї «уряд манчжурської династії» і віддубасили її по голові дрючком та надавали їй добрих стусанів. Після того, як вони пішли геть, черниця опритомніла та пішла подивитися, що вони зробили з табличкою. Природно, розбита на дріб'язки, вона валялася на підлозі. А також зникла при цьому й лампадка перед олтарем імператориці Гуань-їнь.

А-к'ю дізнався про це все щойно пізніше. Він сильно шкодував, що саме в той час спав. Але не менше був він обурений і тим, що вейчуанські революціонери не прийшли й не покликали його з собою. Відходивши від брами скиту, він думав: «Невже вони ще не знають, що я теж прилучився до революціонерів?»

ЙОМУ НЕ ДОЗВОЛЕНО СТАТИ РЕВОЛЮЦІОНЕРОМ

З кожним днем на серці у вейчуанців ставало дедалі спокійніше і спокійніше. З чуток, що дійшли до них, вони вже знали, що хоча революціонери й захопили місто, нічого там дуже не змінилося. Той самий урядовець правив округою, тільки під іншим титулом. Та ще пан дзю-ран став тепер якимсь бюрократом. В їхніх титулах вейчуанці не розбиралися. Командувачем над військом теж був той самий, що раніше, старий капітан. Тільки одне лякало вейчуанців: було там декілька поганих революціонерів, що пролізли в партію й почали бешкетувати. Вже на другий день вони дали своїм рукам волю і заповзялися відрізувати чоловікам коси. Кажали, що з поронника Ці Дзіня з сусіднього села вони зробили таке, що він загубив усякий людський вигляд! Та це, однак, ще не вважалося великим терором, бо з вейчуанців мало хто ходив до міста. Навіть якщо комусь раптом і спало на думку піти туди, то він одразу відмовлявся від неї, щоб не наражатися на небезпеку. А-к'ю теж хотів був спочатку піти до міста, щоб розшукати своїх старих приятелів, але, діставши такі вісті, вирішив за краще облишити намір.

Та не можна сказати, що у Вейчуані не було змін. Через кілька днів побільшало число тих, що закрутили собі косу на маківці. Як уже було згадано, найпершим це зробив, звісна річ, сю-цай. Далі на таке пішли Чжао Си-чень і Чжао Бай-ень, а після них — уже й А-к'ю. Якби все це діялося у літню спеку, то нічого в цьому незвичайного й не було б: закрутити косу на маківці чи зав'язати її у вузол у таку пору в засаді допускалося. Але зараз була вже пізня осінь, і тому той факт, що, як кажуть у старих книгах, «восени практикувалося те, що належалося робити влітку», говорив про справді таки сміливе рішення з боку сімейств, які позакручували собі коси на маківці! Отже, не можна сказати, що революція оминула Вейчуан...

Коли надходив Чжао Си-чень із своєю оголеною потилицею, люди, що бачили його, голосно вигукували:

— Дивись, дивись, революціонер пішов!

Чуючи такі вигуки, А-к'ю страшенно заздрив Чжао Си-ченеві. Хоч він уже давніше дізнався про велику новину, що

сю-цай закрутив собі косу на маківці, проте йому ніколи ще не спадало на думку й собі щось таке втругнути. Аж коли він сам побачив, що вже й Чжао Си-чень отаке вчинив із своєю косою, з'явилася в нього про це думка, і він заповзявся її здійснити. За допомогою бамбукової палички для їжі він закрутив собі на маківці косу і аж після довгого вагання відважився вийти з нею на вулицю.

Однак, коли він чимчикував отак вулицею, люди, хоча й бачили його, чомусь не вигукували нічого. Спочатку А-к'ю стало від цього невесело, а далі він і розгнівався. Останнім часом він легко вибухав, хоч фактично життя його й не було тяжчим, ніж перед революцією: люди при зустрічах з ним бували ввічливі, а в крамниці теж не вимагали готівки. Однак А-к'ю почував себе глибоко розчарованим. Бож коли вже сталася революція, то не повинно бути тільки так, та й годі, — цього ж замало! Та ще до того всього, зустрівши одного разу Малого Де, А-к'ю розізлився так, що йому мало черево не трісло: клятий Малий Де теж закрутив собі косу на маківці, та ще й теж, звісна річ, нічим іншим, як паличкою для їжі, як у нього! А-к'ю ніяк не припускав, що й Де посміє отаке вчинити, і тому вирішив це йому заборонити. Бо що ж то за створіння таке, отой Де? Йому дуже кортіло відразу ж ухопити його, поламати його бамбукову паличку, спустити косу і надодачу дати йому кілька ляпасів, караючи за те, що забув вісім знаків гороскопу¹¹ і посмів стати революціонером. Та кінець кінцем А-к'ю змилювався над ним і лише спопелив його повним гніву поглядом та сплюнув:

— Тьху!

Протягом цих останніх днів тільки один Підроблений Чужий Чорт мав відвагу ходити до міста. Сю-цай Чжао, покладаючись на те, що переховував у себе скрині пана дзю-рана, теж надумав був навідатись до міста, щоб своєю власною персоною вклонитися панові дзю-ранові. Та побоявшись, щоб йому не відтяли косу, він це зробити таки не відважився. Натомість він написав листа на дорогому жовтому шовковому папері і доручив Підробленому Чужому Чортові віднести його до міста. Та ще він попрохав, щоб останній рекомендував його для вступу в члени Партії Свободи. Ко-

¹¹ Тобто, своє низьке походження. (Прим. перекл.)

ли Підроблений Чужий Чорт повернувся, він зажадав од сю-цая чотири чужоземних талари, після чого на грудях у сю-цая зателіпався срібний персик — партійний значок. Вейчуанці були тим налякані й упокорені та твердили, що це був значок Партії Хурмової Олії¹² та що дорівнює він званню хан-ліна¹³. Через це престиж шановного пана Чжао теж раптом зріс на небувалу височінь — далеко вище, ніж тоді, коли син його одержав титул сю-цая. Тому шановний пан Чжао запишався й нажабився так, що всі в його очах стали порожнім місцем, а про А-к'ю, то вже й казати нічого...

А-к'ю в ті дні ходив дуже роздратований. Він весь час відчував свою самотність і занепад у людських очах. Отож, почувши про того срібного персика у сю-цая, він одразу збагнув причину всіх своїх неприємностей. Якщо хочеш бути революціонером, то не досить тільки заявити, що приєднуєшся до революції. Не досить також закрутити й косу на маківці. Насамперед слід нав'язати зв'язки і знайомства з революціонерами. Та за своє ціле життя він знав лише двох революціонерів. Отому з міста вже давно відчахнули голову, а зараз лишався один тільки Підроблений Чужий Чорт. Ніякого іншого шляху до революціонерів, отже, не було, як тільки негайно піти й порадитися із Підробленим Чужим Чортом.

Ворота дому Ценя якраз стояли відчинені, і А-к'ю, раз-у-раз боязко спиняючися, увійшов до них. Опинившись в дворі, він набрався чимало страху, бо побачив, що посеред двору стояв сам Підроблений Чужий Чорт. На ньому було чорне, очевидно, закордонне вбрання, на грудях красувався срібний персик, а в руці він тримав ту саму палицю, науки якої А-к'ю вже свого часу скуштував. Коса, що вже підросла йому на стопу з гаком, розплівшись, розповзлася по плечах. Розкудланий, він скидався на Святого Лю-хая. Прямо перед ним стояли Чжао Бай-ень та троє інших гульвіс, і всі з шанобою його слухали.

¹² Тут гра слів: у вейчуанському діалекті пієрогліф «дзи» у слові «свобода» вимовляється як «ши», а тому ціле слово «свобода» звучить як «хурмова олія». Хурма — це запашний плід, що вживається як приправа до їжі. (Прим. перекл.)

¹³ Хан-лін — найвищий ступінь письменности при манчжурській династії. (Прим. перекл.)

Боязко наблизившись, А-к'ю став за спиною Чжао Бай-еня. Він збирався обізватися до Підробленого Чужого Чорта, та не знав, як його тепер найкраще було б величати: Підробленим Чужим Чортом, звичайно, не годилося; «чужинцем» — теж якось не личило називати; «революціонером» — також ніби не випадало. Мабуть, тоді слід його величати «паном чужинцем»!

«Пан чужинець», однак, не бачив А-к'ю, бо закотивши очі, тим часом надхненно промовляв:

— Я — чоловік нетерплячий. Тим то я, коли ми зустрічалися, завжди наполягав. Старший брате Хун, — казав я, — розпочинаймо! Та він завжди відповідав на те «No»¹⁴. Це слово чужоземне, вам його не втямити. Якби не це, ми давно б уже мали успіх. Та все це якраз говорить про те, що Хун — чоловік обережний у тому, що робить. Тричі, ні, чотири рази кликав він мене до Хубею, але я все не погоджувався. Бо хто ж хоче працювати в малесенькому повітовому містечку?...

— Гм-м... Тее... — Діждавшись, як той на хвильку замовк, А-к'ю з винятковою відвагою нарешті відкрив рота. Та не знати чому, але він і цього разу не назвав його «паном чужинцем». Четверо слухачів злякано озирнулися на А-к'ю, і «пан чужинець» аж тоді його помітив:

— Що там таке?

— Я...

— Геть зараз же звідси!

— Я хочу приєднатися до...

— Щезни в цю ж мить! — grimнув на нього «пан чужинець» і замахнувся своєю «палицею тужіння по мертвих».

Чжао Бай-ень та інші нероби й собі загорлали:

— Пан велить тобі забиратися геть, а ти ще й не слухаєшся, паскудо!

Прикривши голову руками і не тямлячи себе з переляку, А-к'ю вискочив за ворота. Та «пан чужинець» за ним зовсім не гнався. Хутко пробігши кроків із шістдесят, А-к'ю сповільнив ходу. Серце його почала виповнювати журба: «пан чужинець» заборонив йому стати революціонером, а

¹⁴ «Ні» по-англійському. (Прим. перекл.)

іншої дороги до них у нього вже не було. Відтепер уже ніяк не міг він сподіватися, що колись придуть білошоломні, білопанцерні лицарі, щоб узяти його з собою. Всі його прагнення, цілі, надії, перспективи — все пішло з вітром назавжди. А те, що нероби розп'якують про все на всьє село та дадуть привід і Малому Де, й Бородатому Ванові, й іншим кптити та глузувати з нього, було вже тепер справою другорядної ваги...

Здається, А-к'ю ще ніколи не переживав аж такої пригноблености. Навіть до своєї закрученої на маківці коси він немов би втратив усяку цікавість і був готовий її зневажити. Щоб помститися, йому навіть захотілося негайно ж спустити косу й носити її на потилиці по-старому, але кінець кінцем він таки на те не наважився... Проблукавши до ночі, він узяв набір два кухлі вина, вихилив їх і аж тоді настрій у нього потроху піднісся, а в уяві знову виникли обриси білих шоломів та панцерів.

Одного разу, безглуздо дотягнувши за звичкою день до пізнього вечора, А-к'ю поплентався до божниці Ту-гу аж тоді, коли в шинку вже мали зачиняти двері.

— Бух-бух!

До нього долинув якийсь дивовижний звук, що не був схожий на постріл пукавки. А-к'ю відразу побіг в темряву в тому напрямку, бож він завжди кохався в різному гармидері й любив устрявати не в свої справи. Спереду йому ніби вчувався тупіт ніг. Зненацька якась людина метнулася повз нього, біжачи з протилежного боку. А-к'ю миттю повернувся й побіг слідком за нею. Людина завернула за ріг, і А-к'ю завернув за нею. Людина зупинилася — і А-к'ю зупинився. А-к'ю оглянувся назад, але там не було нічого. Придивився до тієї людини, аж то ніхто інший, як Малий Де!

— Що сталося? — занепокоївся А-к'ю.

— Чжао... Дім Чжао грабують! — пролопотів, задихаючися, Малий Де.

Серце в А-к'ю жваво закалатало. Сповістивши новину, Малий Де відразу ж побіг далі, а А-к'ю то біг, то зупинявся, і так раз-по-раз. Та будучи ж, зрештою, чоловіком «такого роду зайняття», він був винятково хоробрий. Раз-у-раз петляючи, він вибіг на ріг вулиці й насторожено прислухався. Йому здалося, ніби він і справді почув якийсь гамір.

Він пильно приглянувся, і йому здалося, ніби він побачив безліч білошоломних, білопанцерних лицарів, що безупину волокли різне барахло: скрині, начиння, ліжко сю-цаєвої жінки в стилі «нін»... Та все це чомусь виглядало немов у тумані. Тому А-к'ю страшенно кортіло підступити ближче, але ноги йому чомусь із місця не рухалися.

Ніч ця випала безмісячною, і Вейчуан принишк в її чорній п'їтмі. Довкруги стояла глибока тиша, що нагадувала часи великого спокою в державі імператора Сі. А-к'ю стояв довго і все видивлявся, аж доки йому не надокучило. Здавалося, немов би все повторювалося знову й знову: був рух сюди й туди, виносили скрині, тягли посуд, волокли й ліжко сю-цаєвої жінки в стилі «нін»... Бачачи таке, А-к'ю майже не вірив своїм очам! Проте, він поклав собі ближче не підходити, а повернувся натомість до своєї святині Ту-гу.

У храмі було ще темніше, — так темно, що очей хоч і не розплющуй. А-к'ю щільно зачинив за собою двері і навпомацки доліз до своєї комірчини. Тільки полежавши тут якийсь час, він трохи заспокоївся й почав роздумувати над своєю безталанною долею. Білошоломні, білопанцерні лицарі з'явилися, це ясно. Але його вони з собою не покликали і не взяли. Пограбували вони чудових речей чимало, та йому з того всього не перепаало нічогосінько. А все це насамперед через того проклятого Підробленого Чужого Чорта, що не пустив його до революції. Якби не це, то хіба ж дійшло б до того, щоб з тих чудових речей на його долю нічого не дісталось?

Чим більше А-к'ю отак міркував, тим більше знову нервувався. Нарешті, вже зовсім безсилий затамувати свою глибоку ненависть, що затоплювала йому серце по вінця, він гнівно закивав сам собі головою: «Не дозволив мені стати революціонером! Що, тільки тобі одному можна, т-т-трясця т-т-воїй мат-т-тері, фальшивий ти чужоземний чорте! Ну й добре, бісова душе, ну й будь собі сам бунтарем! За бунт же стинають голови... Ось як донесу я на тебе, тоді й подивимось, як то тебе поволочать до повіту й як гарно відітнуть тобі голову! І всій твоїй рідні також! От-так — цюк! — і відітнуть!»

ГРАНДІОЗНИЙ ФІНАЛ

Після пограбування садиби Чжао вейчуанці були і втішені, і налякані. А-к'ю також і злорадів, і побоювався наслідків. Та через чотири дні після того його схопили й поволокли до повіту. Ніч та випала темною. Загін війська, відділ місцевої самооборони, наряд поліції й п'ятеро шпиків нечутно прибули до села і під покровом темряви оточили свягиню Ту-гу та поставили навпроти брами кулемет. Проте А-к'ю з неї не вискакував. Довкола довгий час стояла непорушна тиша, і капітан, почавши трохи побоюватись, оголосив нагороду в 20 тисяч тому сміливцеві, який наважиться продістатися до храму. Аж тоді двоє з місцевої самооборони ризикнули перелізти через мур. Слідком за ними, спільними зусиллями, допомагаючи один одному, ціла юрба, перелізши через стіну, прорвалася до храму і вхопила А-к'ю. Він же пробуркався зо сну щойно тоді, коли його приволокли під кулеметну цівку.

Був уже полудень, коли всі вони прибули до міста. Там А-к'ю затагли до обшарпаного урядового будинку, в якому, повернувши за п'ять чи шість рогів у коридорах, його вштовхнули до маленької комірчини. Він тільки но спіткнувся, як заґратовані, з дерев'яних брусів двері миттю зачинилися, мало не відбивши йому п'ят. Три інші стіни камери були суцільними, без вікон. Коли ж А-к'ю уважно придивився, в кутку він побачив ще двох в'язнів.

Хоча йому й було трохи моторошно від того, що сталося, проте він у жодному разі духом не падав, бож комірчина, в якій він мешкав у божниці Ту-гу, зовсім не була краща за цю клітку. Ті двоє у кутку скидалися на селян, і А-к'ю потроху з ними розбалакався. Один з них розповів, мовляв, сидить за те, що пан дзю-ран вимагає з нього стару орендну плату за землю, заборгованість ще його діда. Другий же так і не тямив, за що його посадили. Коли ж запиталися в А-к'ю, то він урочисто заявив:

— Арештували за те, що я хотів приєднатися до революції!

У другій половині дня його виволокли з-за ґрат і привели до великої залі. Там на високому помості засідав старий чоловік із начисто виголоною головою. А-к'ю подумав, що то був чернець. Однак, незабаром він помітив, що внизу, коло помосту, вишикувалася лава солдатів, а по обидва боки від лисоголового діда стояло осіб з десять у довгоголих кунтушах. У декого з них голови теж були начисто виголеними, як і в старого на помості, а іншим спадало на плечі волосся довжиною майже на стопу, як у того Підробленого Чужого Чорта. Але обличчя в них були злі, й вони кидали на А-к'ю люті погляди. Тоді він допетрав, що чоловік на помості, безсумнівно, якийсь урядовець. Суглоби його колін одразу самі собою ослабли, і він гепнув на коліна.

— Говори навстоячки! Не ставай навколішки! — закричали на нього люди у довгих убраннях. А-к'ю ж хоч ніби й розумів їхню мову, відчував, однак, що на ногах не встоїть. Тіло його якимось само собою присідало донизу, і він таки знову бухнувся навколішки.

— Та й рабська ж у тебе натура! — знову загукали, немов глумлячися над ним, особи в довгоголих кунтушах. Однак, вони більше не наказували йому підвестися.

— Признавайся до всього поправді, якщо хочеш уникнути лиха! Я знаю вже все, а тому, якщо щиро зізнаєшся, то ми зможемо тебе й відпустити! — стиха, але виразно промовив старий чоловік з блискучою головою і вп'явся в А-к'ю очима.

— Признавайся! — закричали люди у довгому одязі.

— Т-таж я с-сп-першу х-хт-тів п-приєд-д-днатись... Спантичений А-к'ю хвильку подумав і аж тоді, щоразу заникуючися, промимрив ці слова.

— То чого ж ти тоді цього не зробив? — ніби примирливо запитав старий.

— Т-таж П-під-дроблений Чужий Чорт не дозволив...

— Теревені! Пізно вже зараз про це патякати! Де твої спільники?

— Хто?

— Банда твоя, що вночі пограбувала господу пана Чжао?

— Таж вони не прийшли по мене, не покликали, а самі все порозтягали! — Згадка про цю кривду враз викликала у А-к'ю обурення.

— А куди вони подалися? Скажи, і ми тебе одразу звільнимо! — ще лагідніше вмовляв старий.

— А звідки ж я знаю?.. Вони ж мене з собою не взяли...

Старий чоловік подав очима знак, і А-к'ю знову вкинули за ґрати. Коли його вдруге виволокли з-за них, це вже було перед полуднем другого дня.

У просторій залі все було по-старому. Вгорі на помості, як і раніше, сидів старий з лискучою головою, а А-к'ю знову впав перед ним навколішки.

— Чи маєш щось ще нам сказати? — зовсім лагідно звернувся до нього старий. А-к'ю перекинув кілька думок в голову, але нічого не знайшовши, відповів:

— Не маю...

Тоді один із довгополюх підніс і поклав перед ним аркуш паперу та спробував вкласти у його руку щіточку до писання. А-к'ю з цього страшенно перелякався, і в нього мало не вилетіла душа з тіла. Це ж бо було єдине, перше знайомство його руки із щіточкою! Він просто таки не знав, як її тримати! А довгополий, тикаючи пальцем у папір, тим часом звелів йому поставити там свій підпис.

— Я... я ж н-не в-в-вм-мію! — з жахом і соромом пробелькотів А-к'ю, стискаючи щіточку в жмені.

— Ну тоді, щоб уже було тобі легше, намалюй отут коло!

А-к'ю хотів зразу намалювати його, та вража рука з щіточкою страшенно тремтіла. Тоді той, що в кунтуші, розклав перед ним папір на підлозі. Схилившись над ним на колінах, А-к'ю зібрав усі свої життєві сили, щоб накреслити оте коло. Боячися більш усього, щоб з нього не сміялися, він заповзвся намалювати його круглим. Але клята щіточка була не тільки важкою, а й до того — неслухняною. Тіпаючись, як у пропасниці, він уже ось-ось мав те коло замкнути, як щіточка якось сприснула вгору, і з того, що він намалював, вийшло не коло, а гарбузова насінина... Однак, хоч А-к'ю й було страх як соромно, що він не спромігся зробити коло круглим, урядовець у довгому одязі не звернув на те ніякісінької уваги, а просто відібрав у нього папір і щіточку. Потім А-к'ю знову вштовхнули за ґратяні двері його камери.

Та опинившись вже й утретє за ґратами, А-к'ю все-одно не зажурився. Він бо вважав, що так уже воно, мабуть,

споконвіку ведеться, що людей, народжених під небом на землі, іноді кудись вкидають і звідкись витягають, а іноді примушують на папері малювати кола. В суті речей, тільки те, що ось коло у нього не вийшло круглим, ляже ганебною плямою на пам'яті про нього. Незабаром, однак, йому вже цілком відлягло від серця, бо він подумав, що ось сини і внуки його, напевно вже малюватимуть усі кола круглими! Після цієї думки він спокійно заснув.

Але пан дзю-ран ніяк не міг заснути цієї ночі, бо дуже полаявся з капітаном. Пан дзю-ран наполягав, що найпершою чергою треба віднайти його украдене майно, а капітан настоював, що насамперед слід привселюдно покарати злочинця, щоб іншим відхотілося майно грабувати. Останнім часом капітан щось дуже вже задирав носа перед паном дзю-раном, вважаючи останнього за ніщо. Гатячи кулаком по столі, він кричав на дзю-рана:

— Покараємо одного — застрахаємо сотню! Глянь бо, ще й двадцять днів не проминуло, як я став революціонером, а вже сталося тут понад десяток грабунків, жодного з яких ще не вдалося розслідувати! То де ж буде моя честь? А коли я викрив одного злочинця, то ти ще приходиш із своїми неможливими до здійснення вимогами. Не вийде! Цими справами завідую я!

Хоч і потрапив пан дзю-ран у скрутне становище, він все ж таки настоював далі на своєму, а тому й склав заяву, що відразу відмовиться від посади помічника капітана в справах цивільної адміністрації, якщо його втрачених скринь не будуть шукати. Та капітан зухвало на це йому відповів:

— То, будь-ласка, відмовляйся!

Тому цієї ночі пан дзю-ран так і не заснув. Однак, на щастя, він своєї посади не покинув і другого дня.

Коли А-к'ю втретє витягли з в'язниці, було це перед полуднем після тієї ночі, як пан дзю-ран не зміг заснути. У великій залі на помості, як і раніше, засідав старий чоловік із сяючою головою, і А-к'ю теж, як і раніше, впав перед ним на коліна.

— Чи маєш ти ще щось додати? — майже ласкаво звернувся до нього старий урядовець. А-к'ю подумав, що немає у нього нічого, і без вагання відповів:

— Ні, не маю!

Тоді кілька чоловік — одні у довгих, інші в коротких кунтушах — враз силоміць натягли на нього білу безрукавку з заморської тканини, на якій яскраво виділялося кілька чорних гієрогліфів¹⁵. А-к'ю стало трошки сумно, бо це щось надто нагадувало жалобний одяг. А носіння жалобного одягу не віщувало нічого доброго! Проте, в ту ж мить йому скрутили руки за спиною і виволокли з будинку просто на вулицю.

Там А-к'ю посадили на непокритого воза, а разом з ним всілося теж кілька чоловіків у короткому вбранні. Віз одразу вирушив з місця. Поперед нього маршував загін солдатів з чужоземними гвинтівками на плечах та відділ місцевої самооборони, а по обидвох боках з роззявленими ротами сунула юрба глядачів. Як уся та процесія виглядала ззаду, А-к'ю, на жаль, побачити не міг, хоч це й було цікаво. Та враз на поверхню його свідомости виринула думка: чи не везуть це його, бува, щоб відтяти йому голову? Тоді враз в очах у нього потемніло, у вухах задзвеніло і, здавалося, немов він знепритомнів. Але, це не було цілком так, бо в дійсності, хоч він і хвилювався, він водночас також і заспокоювався, — думав, мабуть, що так уже воно споконвіку ведеться, що людям, народженим під небом на землі, іноді неминуче відрубують голови...

Він усе таки розпізнавав дорогу, якою його везли, а тому трохи й дивувався: як же це вони не їдуть у напрямі майдану, де страчують? Та це ж неправильна дорога! Не знав він, ясна річ, що возять його по всіх вулицях напоказ, щоб застрашити всіх інших розбійників. Та навіть якби й знав він про те, це нічого б не змінило, бо він, очевидно, лише вважав би, мовляв, так уже воно споконвіку ведеться, що людей, народжених під небом на землі, іноді неминуче возять по вулицях напоказ, щоб залякувати інших.

Далі він уже цілком собі усвідомив, що дорога його вела манівцями до місця страти, що це вже напевно таки — цюк! — і відтнуть йому голову. Розгублено поглядав він наліво і направо: скрізь, мов та комашня, сунули за його возом люди. Тут він раптом у юрбі край дороги побачив У-ма. Як довго вони не бачилися! Виходить, отже, що вона весь цей

час працювала у місті. А-к'ю тоді раптом зробилося соромно, що в нього ще й досі не достало відваги проспівати, як годиться всім героям, що йдуть на страту, кілька рядків з якоїсь популярної опери. Думки, як вир, закрутилися в його голові. «Молоденькій вдові на могилі» бракує грандіозности! «Каюсь, що мусів...» із опери «Битва дракона з тигром»? Надто убога! «В руках тримаю дротяну нагайку і йду тебе стьобати» могла б уже підійти... Але в ту мить, як він хотів уже піднести руку, щоб стьобнути нею, він пригадав, що обидві руки в нього зв'язані за спиною. Отже, й «В руках тримаю дротяну нагайку» він теж не заспівав.

— Ось пройде з двадцять років, і знову з'явиться такий, як я! — якось само собою вирвалося в А-к'ю й обірвалося без закінчення. Це були, як кажуть у книгах, «без допомоги вчителя набуті» слова, яких він зроду перед тим не вимовляв...

— До-о-бре!!! Чудо-о-ово-о-о! — немов згряя вовків, завив натовп.

Віз безупинно котився далі, натовп схвально кричав, а А-к'ю шукав очима У-ма. Вона ж, немов не помічаючи його, відсутньо розглядала закордонні рушниці на солдатських плечах.

А-к'ю перевів погляд на юрбу, що вітала його криками. В цю мить думки його знову завертілися, мов вир. Років чотири тому зустрів він при підніжжі гори голодного вовка, який невпинно, ні наближаючися, ні віддаляючися, біг за ним з явним наміром його зжерти. А-к'ю тоді так налякався, що мало не вмер. На щастя, в руках він мав тоді сокиру, яка надала йому відваги, і з нею він дійшов до Вейчуану. Однак, на віки вічні запам'ятав він ті вовчі очі, і злющі, і перелякані, що блищали, мов два чортячі вогники. Здавалося, вони і з відстані глибоко вгризалися в його тіло. Цього ж разу він знову побачив ніколи не бачені, але ще страшніші очі! І тупі, і гострі, вони, як вовчі зуби, уже не тільки перегризли ті його слова, а ще й хотіли вигризти його серце. Безупинно, ні наближаючися, ні віддаляючися, вони весь час ішли за ним.

І ось ці очі, немов з'єднавшись у спільному зусиллі, вже вгризаються в його душу...

— Ряту-у-у-уйте!..

¹⁵ За звичаєм, ім'я злочинця та за що покараний. (Прим. перекл.)

Та А-к'ю цього слова не вигукнув, бо в очах у нього по-темніло, у вухах раптом гримнуло, і він відчув, ніби його тіло розірвалося й розлетілося на всі боки, як легесенький пил.

Що ж торкається наслідків цієї страти, то найбільше за всіх постраждав від неї пан дзю-ран. Скрині його так і не знайшлися, і тому все сімейство його голосило по них, як по мертвому. Другий з черги удар впав на родину Чжао. І то не тільки тому, що коли сю-цай пішов до міста, щоб довести про грабіж, лихі революціонери відтяли йому там кошу, а й тому, що йому довелося дати їм аж 20 тисяч, щоб вони звільнили його. Через це ціла рідня його теж голосила, немов за покійником. З того часу всі вони розвинули смак до заповітних традицій старовини.

Щождо громадської думки, то у Вейчуані розбіжностей у поглядах не було. Всі, природно, були однозгідні, мовляв, А-к'ю був винним, а те, що його розстріляли, якраз і вважалося доказом цього. Бо якби він не завинив, хіба ж би його розстріляли? Однак, у місті громадська думка була неприхильна. Здебільшого обивателі були невдоволені, бо вважали, що дивитися на розстріл не так цікаво, як на відтинання голови. Та ще й що то за чудернацький смертник був цього разу? Його так довго возили по вулицях, а він навіть жодної пісні не заспівав! Даремно вони за ним ходили...

Грудень, 1921.

ДОДАТОК:

APPENDIX:

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ З КИТАЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УРСР
ТА ЗАХІДНЬОМУ СВИТІ

UKRAINIAN TRANSLATIONS FROM THE CHINESE LITERATURE IN
THE UKRAINIAN REPUBLIC, U.S.S.R., AND IN THE WESTERN WORLD

УРСР (за списком «Зарубіжна література в українських перекладах», який зміщено у київському журналі «Всесвіт», 5, травень 1963, і який охоплює твори іноземних письменників, випущені окремими виданнями на території УРСР з 1959 до 1. березня 1963)

Військова карта. Оповідання китайських письменників. Переклад з китайської І. Чирка. Дитвидав, К., 1959. 45 000.

Жовтий лелека. Китайська народна казка. Переклад з російської О. Іваненко. «Молодь», К., 1960. 70 000.

Куди зникли фініки. Казки китайських письменників. Переклад з китайської І. Чирка. Дитвидав, К., 1961. 75 000.

Повість про красуню Лі. Танські новелі. Переклад з російської О. Стаєцького. Держлітвидав, К., 1959. 8000.

Гао Юй-бао. Я хочу вчитись. Повесть. Переклад з китайської І. Чирка. Дитвидав, К., 1959. 16 000.

Го Мо-жо (Гуо Мо-ро). Вибране. Поезія і проза. Переклад з рос. Вступна стаття М. Федоренка. Держлітвидав, К., 1959. 5000.

Го Сюй. Розпроставши крила. Повесть. Переклад з китайської С. С. Моденова та І. С. Гречанівського. «Радянський письменник», К., 1959. 5000.

Ду Пин-чен. У мирні дні. Повесть. Переклад з китайської І. Чирка. «Молодь», К., 1961. 6500.

Лі Бо. Лірика. Переклад з китайської Л. Первомайського. Біографічна довідка. Держлітвидав, К., 1962. 1200.

Лі Ке і Бей-Хань. Підземна війна. Роман. Переклад з китайської І. Чирка та М. Литвиненка. «Радянський письменник», К., 1959. 10 000.

Лу Сінь. Вибрані твори. Переклад з китайської І. Чирка. Біографічна довідка. Передмова М. П. Федоренка. Держлітвидав, К., 1961. 1500.

Мао Дунь. Веселка. Роман. Переклад з китайської І. Чирка. Держлітвидав, К., 1959. 8000.

Мао Цзе-дун. Поезії. Переклад з китайської і вступна стаття «Двадцять поезій Мао Цзе-дуна» М. Бажана. Держлітвидав, К., 1959. 7000.

У ланьбагань. Заграва в степу. Роман. Переклад з китайської С. Моденова та І. Гречанівського. «Радянський письменник», К., 1961. 8000.

Хо Мяо. Смуглявочка. Повість. Переклад з китайської І. Чирка. Дитвидав, К., 1960. 32 000.

Цяо Юй. Ураган. П'єса на 4 дії. Переклад з китайської С. Моденова та Ф. Ісаєва. Держлітвидав, К., 1959. 2000.

Цзі Хун. Маленька Мей. Оповідання. Переклад з китайської І. Чирка. Дитвидав, К., 1960. 50 000.

Чжан Тянь-і. Лінь Великий і Лінь Маленький. Повість-казка. Переклад з російської Л. Яценка. Дитвидав, К., 1960. 18 000.

Чжан Тянь-і. Тасмниця чарівної карахоньки. Повість-казка. Переклад з російської В. Радченка. Біографічна довідка. Дитвидав, К., 1961. 26 000.

Чжан Чжі-мін. Диверсія у гавані Фейюньган. Повість. Переклад з російської М. Артеменка. Дитвидав, К., 1961. 30 000.

Чжоу Лі-бо. Незвичайна весна. Роман. Переклад з китайської І. Чирка та М. Литвиненка. «Радянський письменник», К., 1962. 7000.

Юань Цзін. Чорний Коник. Повість. Переклад з китайської М. Видиша та В. Сахарова. Держлітвидав, К., 1961. 5000.

Ян Мо. Пісня молодости. Роман. Авторизований переклад з китайської Юй Фен-ляна та О. Кравця. Держлітвидав, К., 1960. 5000.

(Цифри наприкінці бібліографічного опису видання означають його тираж.)

За додатковими (неповними) джерелами

Емі Сяо. На Сичуанському шляху. Переклад Маргарити Сенгалевич з рукопису. «Червоний шлях», 5, 1934. Передруковано в «Антології літератур Сходу», вид. Харківського університету, Харків, 1961.

Юань Цзін, Кун Цзюе. Повість про нових героїв. Київ, 1954.

Китайські повісті та оповідання. «Радянський письменник», К., 1955.

Чжан Цзін-сянь. Я не боюсь. Переклад з китайської Г. Бойка та І. Чирка. «Молодь», К., 1956.

Вень Цзе. Вітчизни осяваючий жовтень. Вірш. Переклад П. Усенко. «Вітчизна», 11, 1957.

Пу Сун-лін (Лю Чжай). Розповіді про людей незвичайних. Переклад з китайської Г. Т. Крижанівського. Держлітвидав, К., 1957.

Лей Цзя. Весна прийшла на Алудзян. Роман. Держлітвидав, К., 1958.

Чень Ден-ке. Діти ріки Хуайхе. Повість. Держлітвидав, К., 1958.

Лі Нань-лі. Паростки. Повість. «Радянський письменник», К., 1958.

Жень Да-сін. Моя сестричка. Дитвидав, К., 1958.

ЗАХІДНИЙ СВІТ (за джерелами, що їх «На горі» пощастило, не з достатньою повнотою, устійнити)

1943 та 1944 публікував свої переспіви (правдоподібно, з німецьких перекладів) поезій Лю Тай-бо (Лі Тай-пе, Лі Бо), зокрема у журналі «Дозвілля», Ігор Твердий.

Фрагмент з Ляо Чжая (у перекладі І. Д. з російського перекладу) вміщено в альманасі «ХОРС», Регенсбург, 1946.

Поезію Мао Цзе-дуна (Мао Цзе-тунг) «Сніг», у переспіві з англійського перекладу, включив у свою ексцентричну збірку «Пелюстки туги», видавництво «Сліди Поетичних Зідхань», 1951, Володимир Старицький. Як свідчать примітки у виданні, переклад виконано 26. липня 1949, за текстом з антології „The White Pony“, London, 1949.

Оригінальну поезію Інни Роговської (без назви) на мотив Бо Цзю-і надрукував неперіодичний журнал «Україна і Світ», зомстит 18, Ганновер, 1958.

У виданні вибраного Езри Павнда, т. I, «На горі», Мюнхен, 1960, у перекладі Ігоря Костецького вміщено переспіви поезій Лю Тай-бо (за японською транскрипцією імени: Рігаку), Мей Шеня та інших китайських поетів з англійських версій у збірці Е. П. «Катай».

Те саме видання включило фрагмент з тлумачного твору Лін Ютана «Мудрість Конфуція», відповідний до частини перекладу Е. П. конфуціанського традиційного твору «Непохитна вісь» („Chung Yung“ — „The Unwobbling Pivot“), а також повний переклад канто XIII Е. П., побудованого на традиційно переданих висловах Конфуція.

У безпосередньому перекладі з китайської опубліковано:

Лу Сін. Чотири мініатюри. Переклади Лідії Голубничої. «Сучасність», 4, Мюнхен, квітень 1962.

Лідія Голубнича. Десять старокитайських анекдотів. (Переклади з книг «Ле-цзи», «Хань Фей Цзи» та «Шо Юань».) «Сучасність», 8, Мюнхен, серпень 1963.

Крім того, Лідії Голубничій належить розгляд «Про реформу китайського письма» («Вперед». Український робітничий часопис. Ч. 2, Мюнхен, лютий 1958), рецензія на Шевченків «Заповіт» у переспіві Гуо Мо-ро («Сучасність», 5, Мюнхен, травень 1961) та інші статті на синологічні теми.

ЗМІСТ:

Від перекладачки [5]

ДОСТЕМЕННА ІСТОРІЯ А-К'Ю

Розділ I. Передмова [11]

Розділ II. Короткий нарис перемог [15]

Розділ III. Дальший нарис про перемоги А-к'ю [20]

Розділ IV. Любовна трагедія [25]

Розділ V. Проблема засобів існування [31]

Розділ VI. Від піднесення до занепаду [36]

Розділ VII. Революція [42]

Розділ VIII. Йому не дозволено стати революціонером [48]

Розділ IX. Грандіозний фінал [54]

Додаток: бібліографія українських перекладів з китайської літератури [61]

阿Q正傳
魯迅

山上
HARORI